

Terminas prie termino. X

JONAS KLIMAVIČIUS

*Kilnieji žmonės nepuola prie svetima
ir nepakenčia, kad per apsileidimą žūtų sava*

Dionisijas Halikarnasietis

*TEATRAS, TEORIJA, TEOREMA, ISTORIJA: SKOLYBA
IR KŪRYBA: VAIDYKLA IR REGYKLA, ŽIŪRA IR ĮŽVALGA,
BŪTOVĖ IR PASAKOJIMAS – ATITIKMENYS IR ATSKIRTYS*

Kelių susijusių (kilme, įvardijimo motyvacija), bet semantiškai labai nutolusių tarptautinių žodžių ir jų sukeltos semantinės indukcijos bei jos rezultatų tyrimas neturėtų atrodyti nežinia kam ir iš kokio seno kelmo spirtas. Priešingai, tai yra vienas iš daugelio ir plačiai kultūriškai, ir dialingvistiškai, ir terminologiškai, ir determinizaciškai sudėtingų, bet aktualių atvejų iš be galo plataus komplekso, ypač kliudantis tarptautinių terminų ir jų atitikmenų sąveikos ypatingą reiškinį – desinonimizacijos rūšį – ne vieno katro sinonimo atkritimą, o jų atsiskyrimą – reikšmių diferenciaciją.

ISTORINĖ PRIEIGA

Tarptautinių žodžių skolinimasis kaip vyksmas ir (pa)reguliuojamas veiksmas (pats dalykas tiksliau vadintinas skolyba) yra bent dvejopas –

1) būtinų reikšmių nepakeičiamų svetimųjų žodžių reikmės tenkinimas – jų ėmimas ir baigtinis įtraukimas į savosios kalbos leksikos (ir terminijos) sistemą (nebent paskui kai kuriuos išstinka archaizmų ar okazionalizmų likimas),

2) pagal savosios kalbos turimas išgales ar plėtros galimybes, bendriau – pagal įsisąmonintą savybės ugdymo reikmę – sėkminga savųjų pakaitų kūryba ir vartojimas.

Normaliomis sąlygomis, kai lemia tik lingvistiniai veiksniai, būdo pasirinkimą lemia reikmės (paklausos), o ne akla pasiūla. Ir tada dažniausias yra pirmasis būdas. Gyvenimo tarptautiškumo reikmė visada buvo ir didėja, o tautinės kalbos užtinkamos įsileidusios į savo tautiškumą reikmes

ir išgales. Tačiau leksikos tarptautiškumas labai skiriasi – ir sritimis (daugiausia – mokslo ir kultūros plačiąja prasme, mažiausiai – poezijos ir natūros), o dar daugiau kalbomis ir ypač jų šeimomis (o tai juk ir skirtingos kultūros bei civilizacijos).

Todėl neretai, ypač kai pasiūla viršija kalbos paklausą, skolinimasis yra ne baigtinis, o tik pirmasis tarpsnis:

1) trumpas signalinis – svetimžodžių pasibeldimas, bet ne į sistemą, o tik tekstus, todėl turimi savieji žodžiai lingvistiškai lengvai juos pakeičia (*aūkštas – etažas, griuvėsiai – ruinos, kaukė – maskė, pievagrybis – šampinionas, raumuo – muskulas, raupsai – lepra, sprogimas – eksplozija, šiltinė – tifas, pentinas – šporas*), netgi gausiais sinonimais (*kaprizas – aikštis, įgeidis, įnoris, niki, užgaida*);

2) ilgesnis signalinis – svetimžodžių pakeitimas turimais savaisiais žodžiais, bet juos pritaikius pagal skolinamąsias reikšmes (*kūgis – konusas, lagaminas – valiza ir čemodanas, lingė – resoras, pusiaujas – ekvatorius*), kartais – labai tolimas (*lqstelė – celė, židinys – fokusas*);

3) netrumpas, net užtruktinis – naujadarų (pakaitų, bent atitikmenų) kūrimas (*juodraštis – bruljonas, dviratis – velosipedas, įvartis – golas, kalnodara – orogenezė, kryžiažodis – krosvordas, laikraštis – gazieta ir caitunga, palydovas – konduktorius, palydovė – stiuardėsė, rankraštis – manuskriptas, slapyvardis – pseudonimas, slidės – ski, staigmena – siurprizas, užtrauktukas – ziperis, vairuotojas – šoferis, vandenilis – hidrogenas, variklis – motoras, viešbutis – hotelis, viešnamis – bordelis*).

Leksikologijai ir terminologijai svarbesni patys naujadaros rezultatai, o vertybos, sektybos ir kitokios indukcijos duomenys reikšmingesni tik geresnių variantų atrankos, pavyzdžiui, vertalų keitimo (bent dalinio) vertiniais (*krepšiasvydis → krepšinis, įtaka → / poveikis*) tikslu. Užtruktinis tarpsnis gali virsti tikrai uždelstiniu, o nuo atitikmenų virtimo pakaitais – visai ištįsti net su atkryčiais jau po kodifikacijų ar aprobatų. Bet kalbininkas turi žiūrėti sistemos, o ne dairytis į tekstus, net jei kuris sutvirtintas kokio centro direktoriaus įsakymu ar komisijos nutarimu.

Šitie trys veiksmai žinomi nuo pat Martyno Mažvydo, patriotiškai ir lingvistiškai grįsti jau Mikalojaus Daukšos, nemažai praktikuoti jau Vilniaus universiteto profesoriaus Konstantino Sirvydo (įsidėmėtinas *auklėtinis* vietoj *aliumno!*). Deja, plačiai užplūdusios svetimkalbystės ir -žodystės nepajėgta sustabdyti net jau kylant bendrinei kalbai, o liūdnei garsi nekvalifikuočiausia aušrininkų ir – kaip nelemtas atkrytis dar po kelių dešimtme-

čių – kai kurių (bet ne vieno) terminologų ne kalbininkų naujadarą suvertė kalnus darbo ant Jono Jablonskio galvos. Naujųjų laikų rašomosios – bendrinės kalbos tėvas yra ir mokslinės naujadaros, be to, – neapsigaukime! – ne lygiagrečių atitikmenų, o visiškų pakaitų kūrybos ir vartojimo pagrindėjas ir našus bei sėkmingas (vartojame per 600 jo naujadarų!) kūrėjas (Piročkinas 2000: 10 6). Trumpais Pirmosios Respublikos metais dėl negausių kalbininkų pajėgų ir nepakankamai stiprėjančio redagavimo kiek reikia neišsiplėtojęs ir nesubrendęs šis vyksmas nauja bangele, bet išsklaidytas pasireiškęs svetur (LKV 1950: 113 ir 159–604 – Žodynas), o tremties dvikalbystės sąlygomis ypač suaktualėjęs turint „prieš akis platesnės visuomenės reikalus“ (Skardžius 1998: 438), todėl sutelktai ir glausčiai išplėtotas Prano Skardžiaus 1973 m. (Čikagoje) knygele *Lietuviški tarptautinių žodžių atitikmenys*. Tėvynėje priklausomybės metais naujo naujadaros tarpsnio nebuvo, stengtasi tik išlaikyti palikimą. Antroje Respublikoje leksikos ir terminijos normų kodifikacijai vis aktualėjant minėta knygelė pasidarė plačiai prieinama ir Tėvynėje (Skardžius 1998: 428–507), o tais pačiais metais išleistas ir didelis (200 p.) aktualus Vidos Rudaitienės ir Vytauto Vitkausko žodyninis darbas *Vakarų kalbų naujieji skoliniai*. Skubos darbas skubos reikalui dar neatliko reikiamo vaidmens (Klimavičius 2015: 44–47). Pateiktai gausiai medžiagai reikia ne tinginių, laiko ir kvalifikacijos turinčių skaitytojų darbo, be to, „inteligentų pastangų išlaikyti kalbą taisyklingą, pavaldėtą ir tikslingą“ (Rudaitienė, Vitkauskas 1998: 29) reikia ne abstrakčių, deklaratyvių, o sutelktų į nuolatinį darbą.

Taigi yra rezultatų. Bet padėtis pasidarė tokia, kad ir jie griaujami. Daug stovi parengiamųjų darbų – įpusėtų ar tik prieigų prie sprendimų – variantų atrankos, rečiau – normų stiprėjimosi, rečiausiai – kodifikacijos galutinio fiksavimo. Plačiame darbo bare reikalingas ir semantikos užmojis. Šiuo kartu pasekant vieną netrumpą ir šakotą vyksmą norima parodyti ir retesnią, nors praktikoje jau pastebėtą (*fabrikas* ↔ *gamykla*, *objektas* ↔ *dalykas*, *enchiridionas* ↔ *manualas* ↔ *vadovėlis*), tarpsnį –

4) tarptautinių žodžių ir jų atitikmenų semantinių santykių raidą iki reikšmių diferenciacijos.

TEATRAS

Vyksmo pradžia toli ir seniai, sakytume, ir niekuo nepaprasta: *Graikų teatras susidėjo iš trijų dalių: orchestros, scenos ir amfiteatro. – – – Žiūrovų vietos sudarė teatrą siaurąja žodžio reikšme (theastai – žiūrėti)*

(Dambrauskas 1974: 299). Žodžiu „teatras“ (θέατρον), padarytu iš veiksmazodžio „žiūrėti“ (θεασθαι) ir reiškiančiu *regyklą*, pirmiausia vadintos *žiūrovų* vietos. Jos taip buvo vadinamos ir kitur, pavyzdžiui, stadione. Vėliau terminas apėmė visą teatro statinio kompleksą ir ten vykstančius *renginius* (SenGrK 2007: 168). Vieta vaidinti (ir šokti, dainuoti) buvo apskrita *orchestra* (ὀρχήστρα), vėliau – ant prieš palapinę *skenę* (σκηνή) pastatytos pakyls *proskenijo* (προσκήνιον) ir tik romėnai įtvirtino kaip turim dabar – *sceną* (*scaena*) – kaip svarbiausią teatro dalį (todėl labai prasmingas *scenos menas* „teatras“). Romėnų įnašas yra ir lot. *spectac(u)lum* – 1. „reginys, vaizdas“ → 2. *spektaklis, vaidinimas*, 3. ppr. pl. „žiūrovų vietos“; 4. prk. *teatras, amfiteatras*, net 5. „pasaulio stebuklas“: *septem spectac(u)la* – *septyni pasaulio stebuklai* LoLieŽ 2007.

Šia pirmykšte gr. θέατρον ir lot. *spectac(u)lum* motyvacija grįsta visa plati teatro – ne scenos meno semantika – *astronomijos teatras* „dangaus skliautas“, *anatomijos teatras* „prozektoriumas“ (o angl. *operating theater* – *operacinė*), *karo veiksmų teatras*, naujesni – artimesni scenai *politikos teatras* IQ 2010 42 (plg. *politinio teatro aktorius* IQ 2011 4 14, *politinio teatro marionetės* Vd 2010 33 62) ir *rinkimų teatrai* IQ 2010 7 6. Labai nepaprastas *pasaulio teatras* „pasaulio istorija“ ir *teatras – pasaulis: Aš komediantas! O, suvaidinsiu aš jums komediją, kad visi raudosite <...>. Mano teatras – pasaulis; jame aš vaidinu šeimininko ir autoriaus vaidmenį; o komediantai man – jūs visi: popiežiai, karaliai, tautos! Siūlas, kuriuo aš jus tampau – tai baimė!* (Bonapartas) PrRAp 1979 185 (Alfredas de Vinji). Yra ir istorizmų, pvz.: <...> XVIII a. vid. *Vilniaus un-te įkurti ir neišlikę Matematikos ir Fizikos muziejai*. <...> *moksliniam darbui dirbti ir mokymui iliustruoti. Fizikos kabineto muziejaus mechanikos salėje stovėjo mašinų teatras – iš keliolikos prietaisų ir įtaisų ant didelės pakyls sumontuota konstrukcija* TechEnc IV 2010 752. Pasirodo ir lietuvių kalboje nebūtų negirdėtų, pvz.: *Visos dalys kažkada suvoktos juslėmis ir sąmonės teatre jos yra tikri įspūdžiai* J.GaarSP 1998 211. *Sąmonė esanti savotiškas teatras, kuriame viena po kitos pasirodo įvairios sąvokos* J.GaarSP 1998 213.

Kai tokia *teatrų* įvairovė, ne visai keista, kad ir pagrindinis teatras gali gauti (net oficialiai) savo pažyminį – *Maskvos dailės teatras* (1898) – *художественный*, nors jo pagrindiniam kūrėjui (dviese) K. Stanislavskiui nepavyko laikytis sistemos – tai buvo vien *dramos teatras*, tik vėliau (1928–1941) jis turėjo ir savo *operos teatrą*. *Dailė* XX a. pr. buvo „menas“, bet

dar ir dabar vadinti juos „*dailininkai*“ L. Mal, I. GitČ 1989 517 jau yra anachronizmas.

Po romėnų *teatro* tautinių pakaitų (ar ir atitikmenų) radosi tautinių sąjūdžių laikais – ček. *divadlo*, vok. *Schaubühne* (labiau „scena“), *Schauspiel* „vaidinimas“, taip pat *Kriegsschauplatz* „karo veiksmų teatras“, angl. *playhouse* (lyg „vaidyklos rūmai“). Mato Pretorijaus XVII a.pab. parašytas veikalas *Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne* – lietuviškai vers-tas *Prūsijos grožybės, arba Prūsijos teatras* (L. Gineitis – LlitEnc 2001), 1999 m. išleistas pavadinimu *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla* (Vilnius: Pradai).

Nei K. Sirvydo *regyklė (widok/dźiwowisfko krotofilne. Spectaculum, theatrum, Regiklė SD 1642)*, *regykla* (naujuosiuose raštuose „vaidinamas, spektaklis“, Vydūno „scena“ LKŽ XI 1978), nei priešaušrio – S. Daukanto *žaiminyčia*, jo ir L. Ivinskio *vypsonė*, M. Valančiaus *vypsosena*, dar vėlesnio *Tėvynės sargo* panaši *vypsosenė* (1896) LKŽ XIX 1999 lietuvių kultūros dirvoje nebuvo savi, išnyko be didesnio pėdsako kaip kiti panašūs – *teplionė, tepliorius, tepliorystė, skaptorystė*, bet užmojis – rimtes-nis! – siekė ir XX a. pr. Jurgio Šlapelio SNŽŽ 1907 *teatras – regykla*; „vieta arba namas, kur rodo ir žiūri komedijas, dramas, tragedijas“, o *regykla – paveikslas, scena; scena – „vieta teatre, nuo kurios vaidina“; reginys, regykla; spektaklis – reginys; teatre vaidinimas, komedijų rodymas. STŽŽ 1923 nei teatro, nei spektaklio nėra. SNŽŽ 1924 teatro nėra, spektaklis – reginys, vaidinimas teatre. 1920 m. įkurtos Dramos vaidykla ir Operos vaidykla 1922 m. suvalstybintos ir pavadintos – Valstybinis dramos teatras (nuo 1925 m. Valstybės teatras) ir Valstybės opera. TŽŽ 1936 teatras – tik 1. „<...> pastatas“ (2. „karo veiksmų ar šiaip didelių įvykių vieta“, 3. „anatomijos <...>“), nors *teatralas* – „teatro [pastato? – J. K.] mėgėjas; dažnas teatro lankytojas“, o *spektaklis* – 1. „teatralinis vaidinimas“ (2. „reginys“).*

Taip liko tik *vaidyba* ir *vaidmuo* (vėl veržiasi *rolė*...). Toli jau ir *teatrinė regykla* MairR III₂ 1992 661 (1908). Bet galimà ne kaip terminas, o api-būdinimo, aiškinimo žodis: *Drama graikiškai veiksmas. Teatras – regyk-la. Veiksmas turi būti ir regimas* KV 1977 35 11. Kaip *pasaulis* gali būti *teatras*, taip kartais jis ir *regykla*: <...>, *Calvinas* rašė: „*Mes juk nepraleisime progos pasisemti dievobaimingos atgavios iš Dievo atskleistų ir priešais mus išskylančių darbų šioje nuostabioje regykloje*“ NŽA 2009 12 456. *Teatro reginys* IQ 2010 5 25 – būtinai junginys! – irgi visai natūralus.

TEORIKONAS

Labai čia mums svarbus šiaip grynas teatro istorizmas *teorikonas*: <...> *Perikliui yra priskiriamas dar ir įvedimas teatrinių pinigų (teorikon), kurie būdavo išduodami piliečiams pirkti žetonui arba bilietui į teatro vaidinimus* (SenGrI 1955: 206). *Įvedęs teorikoną Periklis padarė teatrą prieinamą visiems Atėnų piliečiams* (277). Istorizmas, bet turėtų likti toks, o ne nusakomasis junginys *pinigai teatrui* (τὸ θεωρικόν) (193).

TEORIJA, TEORAS, TEOREMA

Teatro pinigai *teorikonas* kiekvienam pirštu prikišamai rodo su *teatru* bendrą *teorijos* kilmę. Tik jos istorija ir semantinė raida dar ilgesnė. Tai ir kultūriškai nėra netikėta – abiejų šaknys yra tame pačiame vadinamajame ašiniame amžiuje, šviesiausiose Eurazijos šalyse pasiektame apie VII–V a. pr. Kr. Tačiau pirmoji pasaulio proto šviesa nebuvo staigus nušvitimas ar apšvietimas – ji radosi palengva ir nelengvai įveikiant pirmykščių kultūrų tamsybes ir mitines ūkanas. *Teatro* miglotai pažįstamą raidą čia palikome nuošaly, nes ji svarbi tik *tragedijos* ir *komedijos*, o ne *teatro* semantinei raidai.

Teorija rodo paradoksalų kelią nuo kulto ir į atletiką, ir į filosofiją, mokslą: *Žodis theōria etimologiškai siejasi su žodžiu theos – dievas. Teorais graikai vadino miestų pasiuntinius į religines šventes, turėjusias sakralinių įgaliojimų* A.ŠliogD ir M 1988 30. Olimpijos visų graikų ir pavienių polių žaidynės, taip pat atėniečių Panatėnijos ir Spartos gimnopedija, visų graikų gimnastika glaudžiai susijusi su religiniu kultu ir visu dvasiniu gyvenimu. Tačiau Jano Parandovskio istorinėje apysakoje *Olimpijos diskas* tai nėra ryšku ir netgi trūksta aiškumo: *Stojo trečia jaunatis po vasaros saulėgrąžos <...>. <...>. <...> sukruto keliai keleliai – <...> – – – Ėjo procesijos, iškilmingos teorijos, siųstos valstybių ir miestų, o drauge su oficialiais atstovais traukė paprasti piligrimai* OD 1984 110. *Pirmiausia prisistatydavo architeorai, procesijų vadovai, <...>, ir derėdavosi dėl vietos, kur apsistoti* OD 1984 114–115. Apysakoje *architeoras* (179, 236, 237, 242–2x) vartojamas be atitikmenų, *teorija* – arba tik kartu su *procesija* (151, 157, 234, 236, 237–2x, 242, 243–2x, 244), arba vien *eisena* (112, 234, 277), net *vilkstinė* (111), neretai – sumišai, pvz.: *Eitynę baigė pavėlavę piligrimai iš pačios Elidės procesijos* (150). *Paaiškinimuose išsamumo labai trūksta: teorija* – „iškilminga eisena, procesija“, *teoras* – „jos dalyvis“ (278), *architeoras* – „teorijos vadovas“ (273). Tai pusinė vartosena, palin-

kusi į lietuvinimą – greičiausiai žinomo vertėjo Dominyko Urbo šiuo atveju perdėtos pastangos, ribojančios būtiną istorinį tikrumą¹. *Sporto terminų žodynas teorijos* aiškinimą 1. „senovės Graikijoje – miesto-valstybės siūsta į Olimpijos žaidynes piliečių grupė“ (STŽ 1996) vėliau tikslina – 1. „<...> religinė prižiūrėtojų (gr. theōria) grupė“ (STŽ 2002). O jau gerokai anksčiau buvo tikslus ir išsamus aiškinimas: *teoras* – „sen. Graikijoje – asmuo, atstovaujantis valstybei arba miestui per religines šventes ir žaidynes arba įgaliotas konsultuotis su orakulu, teikti šventyklai dovanas, aukoti“ TŽŽ 1985, 2001, 2013, tik gr. *theōros* – ne „žiūrovas“, o tam tikras apeigų „prižiūrėtojas“ – ypatingųjų leiturgijų atlikėjas: „Kadangi olimpiada buvo pirmiausia visų helenų religinė šventė, poliai siūsdavo į Olimpiją teorijomis (θεωρία) vadinamas šventąsias pasiuntinybes, kad jos paaugotų Dzeusui savo miesto vardu“ (SenGrK 2007: 247).

Ši pirmykštė *teorija* (su savo *teorais* ir *architeoru*) nėra atskiriama nuo dabartinės įprastinės mokslinės *teorijos* – priešingai, yra tam tikras jos pro-vaizdis: *Theoria – tai ir paprastas žiūrėjimas, ir sielos žvilgsnis. Vidinėmis akimis matomus reiškinius bei jų sistemas graikai taip pat vadina teorijomis* HŠv 1994 22. Gr. *θεωρέω* – „būti žiūrovu, žiūrėti; apžiūrinėti, lankyti; stebėti; daryti apžiūrą; nagrinėti, samprotauti, tyrinėti; spręsti“ GrLŽ 1979 – reikšmių raida veda nuo dalyvių ar lankytojų (ap)žiūrėjimo prie abstraktesnio ir specialesnio veiksmo – stebėjimo, įsižiūrėjimo ir jau ne reginio, o esmės išvelgimo: „Jonėnų natūrfilosofai manė, kad *theōria* yra mąstymas apie abstrakčius dalykus. <...>. Aristotelium *bios theōretikos* (teorinis gyvenimas) yra tyrėjo filosofo įvairių dalykų apmąstymui skirtas gyvenimas. Iš čia *theōria* – mokslinis tyrimas, mokslas (praktikos, veiklos, gr. *praxis*, priešybė; tik naujaisiais amžiais *teorija* – atskiro mokslininko požiūris ar pažiūros; neigiama reikšmė – sausa *teorija*“ (AntŽ 1998: 503). „Graikijoje moks-

¹ J. Parandovskio apysakoje (greičiausiai vertime) praleista gera proga tikrąja senovės reikšme pavartoti *teaurą* – apysakoje net ne *lobynas*, o sandėliška *lobių saugykla* (235, 237, 261, 270), *turtų saugykla* (177, 197) ir tiesiog *saugykla* (177, 178, 179, 195, 236, 271). Gr. *thēsauros* savo pagrindine reikšme – „turtas, lobis; lobynas; išdas“ lietuvių kalbos ilgai nepasiekė, net AntŽ 1998 *teauras* ≠ *lobynas* – „graikų miestai turėjo savo lobynus Olimpijoje ir Delfuose, kur laikė Dzeusui Olimpiečiumi ir Apolonui Pitijui paaugotas dovanas. <...>. Δ buvo užrakinami daugeliu užraktų, o kiekvieną raktą saugojo vis kitas žmogus. <...>“. Nors tai ir nesistemiška – nėra pamato, o vediniai – terminai *teaurizacija* „pinigų taupymas pas save namie, užuot juos įnešus į banką arba taupomąją kasą“ TŽŽ 1951, *teauravimas* „aukso kaip lobio kaupimas. <...>“ TŽŽ 1969: *aukso t., kapitalo t.* ETŽ 1966, *teauravimas – hoarding* – 1. ppr. „vertingųjų metalų saugojimas“, 2. „turto kaupimas vertingųjų metalų forma“ B ir KŽ 1997, taip pat *teauruoti* TŽŽ 1985, 2001, 2013. Bet *teauras* „naujaisiais amžiais didelis kurios nors srities žodynas (leksikonas)“ AntŽ 1998 leksikografijoje fiksuotas gana vėlai – TŽŽ 1985, 2001, 2013. O juk jau 1921 m. Kazimieras Būga rašė: „Tobulo ir pilno žodyno, kuriam nebūtų gėdos duoti vardas „Thesaurus linguae Lituanicae“, šandie išleisti mes dar nepajėgsime. <...>. Teaurai rengiami kelių dešimtų ir ne vienos kartos žmonių“ (Būga 1959: 379).

linių teorijų nenaudingumas laikytas ne trūkumu, o pranašumu. – – – Stebėtojo gyvenimas (βίος θεωρητικός) laikytas idealu“ (SenGrK 2007: 298).

Mąstymas prasideda nuo stebėjimo, tačiau ir mąstymu šis ypatingas vyksmas nesiriboja: „Mąstymu apčiuopęs kosmo struktūrą, antikos žmogus pajusdavo jo grožį ir patirdavo θεωρία, t. y. estetinį pasitenkinimą. Kadangi kaip tik kosmoso struktūros nustatymas sukeldavo jam tokią būseną, tai palaipsniui θεωρία (*teorija*) įgavo pačios struktūros prasmę, o θεωρεῖν (*teoretizuoti*) – mintinių veiksmų, nukreiptų į tokios struktūros išaiškinimą, prasmę“ (Jankauskas 1987: 36). Europos istorijoje *teorija* krypo jau *logo*, paskui ir *praxis* įsigalėjimo linkme. Tik Romantizme dar būta pirmykštės graikų metafizikos – tikrosios teorijos reminiscencijų, pvz.: <...>, *aš išdrįščiau parašyti romano teoriją, kuri būtų teorija pirmykšte šio žodžio prasme: ramios, giedros vienalytės dvasios pažiūra į objektą, kaip ir dera su iškilmingu džiaugsmu stebėti reikšmingą dieviškų vaizdų džiaugsmą. Tokia romano teorija pati turėtų tapti romanu, <...>* (Friedrichas Schlegelis – P ir LE I 1978: 270). Naujaisiais laikais jau pakankamai įsisąmonintas esminis dvasios mokslų skirtumas – kaip suprantančių ir aiškinančių, o ne matuojančių ir (ap)skaičiuojančių.

Romėnai, gausiai sėmęsi iš graikų kultūros aruodo, skolinę *theōria* tik Antikos saulėlydyje – veikiau krikščionybės jau ne ankstyvojoje aušroje gavo iš vieno Bažnyčios tėvų, *Vulgatos* vertėjo šv. Jeronimo (347–419) rankų (žr. LoLieŽ 1996). Boecijus (apie 480 Romos aristokratų Ancijų šeimoje – apie 524 ostgotų karaliaus Teodoriko, arijono, nugaluotas), „paskutinysis romėnas ir pirmasis scholastas, paskutinysis antikos ir pirmasis viduramžių filosofas“ (L ir I 1980: 242), Aristotelio vertėjas, iš to graikų žodžio pasiskolinęs reikšmę, ją suteikė lotyniškam žodžiui *speculation* – 2. filoz. *spekuliacija* (1. *žvalgymas, žvalgyba* Amianas Marcelinas, IV a.) LoLieŽ 1996 – plg. *spekuliacija* – „stebėjimas, įsižiūrėjimas protu, vėlyvojoje antikoje ir viduramžiais reiškė tą patį arba beveik tą patį kaip ir sąvokos *theoria, contemplatio, meditatio*; <...>“ (FilŽ 2002). Vėliau ir *teorijos*, ir *spekuliacijos* reikšmės kito ir viena nuo kitos tolo: *teorija* – 1. „tikrovės reiškinių aiškinimas abstrakčia logine forma“, 2. „tiriamąjį dalyką aiškinančių mokslinių teiginių sistema“ TŽŽ 1985, 2001, 2013, *spekuliacija* 3. filoz. „visai abstraktus, teorinis mąstymas, norint gauti žinių apie objektus, kurie yra už patyrimo ribų“ TŽŽ 1985 (ne taip tiksliai – „abstraktus, teorinis mąstymas, nesiejamas su praktika, patyrimu“ TŽŽ 2001, „abstraktus protavimas, nesiejamas <...>“ TŽŽ 2013), „pažinimo galimybę duodančio

(juslinio) patyrimo ir jo mokslinio patikrinamumo viršijimas pereinant į tai, kas iš principo nepatiriama, nepažinu ir nepagrindžiama, tėra vien išgalvotas dalykas („grynoji spekuliacija“)“ (FilŽ 2002). Tos pačios įvardijimo motyvacijos *kontempliacija* [lot. *contemplari* – 1. (įsi)žiūrėti, stebėti (atitinka gr. θεάσθαι), 2. prk. (ap)mąstyti, (ap)svarstyti LoLieŽ 2007] leksinė reikšmė yra laisvesnė (ir dvilypė) – 1. „didelis susikaupimas, susitelkimas, susimąstymas“ (2. misticizme – „aukščiausio pažinimo rūšis, kuri remiasi intuicija; pasyvus tikrovės suvokimas“) TŽŽ 1985, 2001, 2013, bet tai nėra nei filosofijos, nei psichologijos terminas², o aiškinimas „didelis susikaupimas, susimąstymas, meditacija“ RelŽ 1991 yra esmiškai neteisingas.

Meditacija, priešingai, pirmiausia – 1. „susimąstymas, pasinėrimas į savo mintis, gilaus susikaupimo būseną“ (RelŽ 1991), dar daugiau – „viena iš pakitusios sąmonės būsenos rūšių [kitos – sapnas, hipnotinis transas, psichodelinė būseną, sensorinės izoliacijos būseną ir kt.) – didelio susikaupimo būseną“, praktikuojama Rytų religijų, taikoma psichoterapijoje stresui mažinti, atsipalaiduoti, ramintis (PsichŽ 1993). Filosofijoje – tai „kasdieniame gyvenime dažnai neišreikštų ir iškreiptų tikrojo pažinimo ir veiklos principų apmąstymas“ (FilŽ 2002), nes lot. *meditari* – 1. (ap)mąstyti, (ap)galvoti, (ap)svarstyti, mintyti LoLieŽ 2007.

Taigi *teorija* prasideda nuo stebėjimo (žiūrėjimo), *spekuliacija* – visiškai abstrakti, be jo, *kontempliacija* – susimąstymas susikaupus į tikrovę, *meditacija* – įsimąstymas susitelkus į save ir gyvenimą.

Tos pačios kaip *teorija* kilmės ir *teorema* (gr. *theōrēma* – mokymas, taisyklė < *theōreō* – apmąstau) – „teorinis teiginys, kurio teisingumas gali būti arba yra logiškai įrodytas, remiantis anksčiau nustatytais mokslo teiginiais“ TŽŽ 1985, 2001, 2013. Tačiau *teorema* ribojasi matematika ir logika. Kai kurios kalbos turi savų terminų – lenk. *twierdzenie* (ir *teoremat*), ček. *věta*, *poučka* (ir *teorém*), vok. *Lehrsatz* (ir *Theorem*).

² Pagal motyvaciją čia šliejasi ir *skepsis*, *skepticizmas* – iš visai panašios reikšmių raidos gr. σκεπτομαι – „žiūrėti; ištyrinėti, iššvalgyti, sužinoti; nagrinėti; mąstyti, galvoti; išprotauti, spręsti; numatyti“ (GrLŽ 1979), „ogładam, przyglądam się“, *sképsis* – *obserwacja* SWO 1997 (nors daugelis tarptautinių žodžių žodynų nenurodo esminės pirmykštės reikšmės, prie kurios paskui tik prisideda sėma „abejojant, kritiškai, tikrinant“). Tačiau leksinė *skepticizmo* reikšmė visiškai nukrypusi – „filos. kryptis, atmetanti galimybę pažinti tiesą, gauti patikimas, pagrįstas žinias“ TŽŽ 1985, 2001, 2013, ypač sudėtinga termininė filosofinė, kur nuo *turinio skepticizmo* skiriamas *skepticizmo metodus* – „kritinis paprastai mąstyme ir veikloje esančių prielaidų tikrinimas (ypač Kanto filosofijoje, kur tuo būdu stojama prieš dogmatizmą)“ (FilŽ 2002). Gyvenime sveikas *skepticizmas* 2. (ir *skepsis*) tiesiog – „kritiškumas, abejojimas kuo nors“ TŽŽ 1985, 2001, 2013. Svarbu nepainioti aspektų.

ISTORIJA

Žingsnis nuo *teorijos* prie *istorijos* nėra joks šuolis į šalį ar per bedugnę, o nuoseklus antrasis po pirmojo. Mat *istorijos* tėvas Herodotas buvo pirmasis ją, tiksliau dar – jas rašęs ne iš įvykių (karų) dalyvių pasakojimų, o – palieptas! – iš savo paties stebėjimų. Todėl gal būtų ir ne be reikalo kartais vadinamas *pirmuoju žurnalistų gildijos nariu* Vd 2009 12 14, jei būtų atsisakęs ir įvykių dalyvių liudijimų. Bet kaip tik jo padaryta ta reikšminga sąsaja: „Pasak Herodoto *theōrein* – stebėti, žiūrėti ir *historein* sudaro istorijos mokslo pamatą“ – mat *istorija* < gr. *historia* – „jonėnų žodis, reiškiantis teiravimąsi: Herodotas teiravimąsi kartu su *teorija* (gr. *theōria*) – žiūrėjimu, pamatymu (plg. *histōr* – matęs savo akimis) laiko įvykių tyrimo pagrindu“ (AntŽ 1998: 503, 212) Iš tikrųjų gr. ἵστορέω reikšmė dar platesnė – „klausinėti, teirautis; apžiūrinėti; lankyti; tyrinėti, pažinti; atsi-klausti; perduoti, aprašyti, pasakoti“, ἵστορία – „klausinėjimas; tyrinė-jimas; žinios, duomenys; žinojimas, mokslas; pasakojimas apie praeitį, istorija“ (GrLŽ 1979).

Taigi dalykui plėtojantis ir žodžio reikšmė plėtėsi, ir žodis plito į kitas sritis: „Graikai sukūrė istorijos mokslą; jų žodis *historia* reiškia tyrinėjimą“ (SenGr 1995: 62). <...> *Aristotelis* <...> *Stageirietis laikomas biologijos mokslo pradininku*. <...> *apie 330 m. pr. Kr. parašytas zoologijos traktatas „Gyvūnų istorija“* <...> SenGrK 2007 309. *Aristotelio mokinys ir bendramintis Teofrastas* <...> *laikomas mokslinės botanikos pradininku. Jis iš-dėstė augalų anatomijos ir fiziologijos principus*, <...>. *Iš devynių knygų susidedančios „Augalų istorijos“ skyriuose Teofrastas aprašo* <...> SenGrK 2007 310. Knygos autorė Dalia Dilytė čia vietoj *istorijos* siūlo *žinios*, bet jeigu mokslas ir principai, tai kodėl ne *mokslas: gyvūnų ir augalų mokslas*? Tradiciją tęsė ir romėnas Plinijus Vyresnysis savo 37 knygų įvairiapu-siška (net etnografijos, antropologijos) *Naturalis Historia – Gamtos istorija* (77, spausdinta 1469) VLE XVIII 2010 – mokslinė knyga, o ne istorijų (nors yra ir jų – pasakojimų, net pramanytų, kiek ir anekdotų) rinkiniu.

Istorija – įvykis arba žinia apie įvykį, *istorijos* – įvykiai, bet įvykių vi-suma – kuopinė vienaskaita *istorija* – kaip *žolė* „žolių laukas ar krūva, plekas“, *sėkla* „sėklų aruodas ar maišas“:

Žodžio *istorija* ypatingumas tas, kad kur įprasta matyti determinizaciją, iš tikrųjų veikiau yra preterminas, pvz.: *Daktaro Johano Fausto, garsiojo burtininko ir juodojo mago istorija* (Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006), bet čia *pasakos ir apie Faustą* (191, L. Citavičiū-

tė). Petro Cvirkos *Kasdienės istorijos* (apsakymai) ir jų apsakymas *Vedybų istorijos*. Vladimiro Korolenkos 4 t. atsiminimai *Mano amžininko istorija*. XIII a. asirų rašytojo (ir mokslininko) Juhanano bar Ebrajos *Pamokomos istorijos* (Vilnius: Mintis, 1984) ir jų skyrius *Juokingos istorijos apie aktorius ir komediantus*. Žmogaus „gyvenimas – tai pirmiausia istorija; o kur istorija, ten pasakotojas“ (G. K. Chesto 1998: 69), jei aprašymas – tai ir *biografija*, autorius – *biografas*. Dar prieš Herodotą jau būta ir tam tikrų *istorijų* užrašinėtojų: *logografai* – „sen. graikų istorijos rašytojai, surašinėję proza liaudies padavimus ir poemas“ TŽŽ 1936, tiksliau – „senųjų pasakojimų, pasakėčių (visa tai gr. *logoi*) kūrėjai ir užrašinėtojai. Jonijoje VII ir VI a. pr. Kr. jie buvo epo dainių įpėdiniai, sakytine proza pasakojantys paprastiems piliečiams apie kitų šalių karalius, valdovus, apie nuotykius, tolimus kraštus, <...>. Kai Jonijoje atsirado rašytinė proza, jie ėmė savo <...> istorijas užrašinėti; <...>“ (AntŽ 1998), paskui *logografas* – 1. „VI–V a. pr. m. e. graikų kronikininkas, rašęs mitais, padavimais pagrįstą polių istoriją, giminių genealogiją, kartais pasakojęs kelionių įspūdžius“ ir visai kitoks 2. „Atėnų teismo kalbų sudarinėtojas (nuo V a. pr. m. e. pradžios), dirbęs bylinėjančiusi užsakymu“ TŽŽ 1985, 2001, 2013.

Bet štai kas rašo *istoriją* (mokslą) – nėra *istoriografas*. Tokio iš viso nėra ir nebūta. Bet yra *istoriografija*, tik įvairiopa. Dažniausiai rodoma dvejopa – 1. „mokslas, tiriantis ist. mokslo raidą“, 2. „istorijos bibliografija“ TŽŽ 1985, MIstŽ 2000, darosi trejopa – 2. „istorijos literatūra“, 3. „istorijos bibliografija“ TŽŽ 2001, 2013, kol atsiranda – pagrįščiausia? – 4. „istorijos mokslas“ VLE VIII 2005 (plg. *geografija*). Tada *istorikas* liktų „istorijos šaltinio autorius“. Galutinai sprendžiant galvoje reikia turėti dar vienas – sisteminis – dalykas – *istorijos* santykis su daugiareikšme (nuo Antikos iki mūsų laikų) *istorika* (ret. *metaistorija*) – kaip *sinonimijos* su *sinonimika*, *liturgijos* su *liturgika*, o santykis su *istoriografija* – kaip *leksikos* su *leksikografija* (tada santykis su *istoriografu* būtų kaip *komedijos* su *komediografu*).

Istorijos daugiareikšmiškumas ir jos tam tikras sinonimas *pasakojimas* išveda ir už istorijos srities (kaip ir *logografas*). *Pasakojimas* (1. → *pasakoti*) – ir 2. „nedidelis, tautosakinis prozos kūrinys, kuriame vaizduojami įvykiai“ DŽ 1972. Paskui DŽ 1993 įtvirtinamas jo terminiškas – pridama pažyma *lit.* ir siekiama sistemiškumo – pateikiamas ir *pasakotojas* – „kas dėsto įvairius atsitikimus, seka tautosakos kūrinius ir pan.“

Žodyną labai dalykiškai sutvirtina enciklopedija – čia *pasakojimai ir atsiminimai* – „pasakojamosios tautosakos žanras. Priskiriami kūriniai, vaizduojantys praeities atmintinus ir keistus įvykius ir žmones. – – – turi pažintinę, istorinę vertę, – – –“ VLE XVII 2010. Semiotinio *naratyvo*, juoba *naracijos, naratoriaus* VLE XVI 2009 nededa, tik *semiotikos* straipsnyje yra sinoniminis *diskursinis, naratyvinis teksto lygmuo*, bet čia ir *pragmatinis pasakojimo matmuo*, ir *sakytojo komunikacija su sakymo adresatu*, nors *naratyvinė sintaksė*, kol galiausiai viršija lietuviybė: *tekstas vertinamas kaip pasakymas, neatsiejamas nuo sakymo situacijos ir sakymo atminties, išsaugotos vidinėje pasakymo struktūroje* (VLE XXI 2012 – K. Nastopka). *Naracijos* pateikimas TŽŽ 1985 turėjo aiškinamąją prasmę – „epinių kūrinių struktūros pagrindas – pasakojimas, pasakojimo būdas“. Po 16 m. – pusė žingsnio – „pasakojimas, kaip epinių kūrinių struktūros pagrindas“, netoli žingsnio *naratorius* – „lit. kūrinio personažas, pasakojantis įvykių eigą“; *pasakotojas* TŽŽ 2001, po 12 m. dar trupučiuką – *naratorius – pasakotojas*; „<...>“ TŽŽ 2013. Bet niekas nesako *naruoti*. Tai kartoju seniai sakyta: ne *printina* – tai ne *printeris*.

Pirmasis lietuviakalbis Lietuvos istorikas Simonas Daukantas pirmiausia aprašė *Darbus senųjų lietuvių ir žemaičių* – tai, ką „Strijkovskis, gimimo lenkas, <...> surašė lenkiškai“; „Vijūkas-Kojalavičius (...), gimimo lietuvis, <...> surašė lotyniškai“ (Daukantas 1976₁: 37), bet kurio „istorija yra trumpa ir daug dar trūksta, užvis toje dalyje, kurioj aprašo darbus pagonų lietuvių, žemaičių“ (Daukantas 1976₁: 38), todėl pats stengėsi „bent didumą paveikslo jos senų dienų apsiėjimų ir užlaikymų parodyti“ ir „palaikus tos tautos, ant žemės ir žemėj šiandien tebesančius“ (Daukantas 1976₁: 38). O tikslas – kad vargo mokytojos skaitytų ir teisingai pasakotų: „ne dėl mokytų vyrų ir galvočių, bet dėl tų motinų rašiau, kurios geba savo vaikams darbus jų bočių prabočių pasakoti, o be raštų daug kartų apsirinka“ (Daukantas 1976₁: 39). *Būdą senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių* (1845) – „kaip senovės raštininkai išrašę paliko ir ką dar patarlės, kalboj tebesančios, tvirtina“ (Daukantas 1976₁: 409), autorius taip – nepramanęs išrašęs. *Istoriją žemaitišką* (~1836–1838) kurdamas perėjęs „pirmuosius raštus senovės, apie ją ir jos kraštus pasakojančius“ (Daukantas 1995₁: 23), „žinias rymionių apie lietuvių bei žemaičių tautą gimus Kristui“ (33), taip pat „šiaurės rašytojų“ (43), „gudų rašytojų“ (52), paskui „namų pasakas“ (62) ir „pirmuosius veikalus lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, raštuose randamus“ (144). 1846 m.

vertimo *Pasakos Fedro* teoriniame ir istoriniame įvade, priešingai pasakėčiai – tiesiog *pasakai, arba žebelei, arba zaunai, ir mokslinei pasakai*, kuri „moko svieta, kaip elgties“, „pasaka apie būtus veikalus ir garsius darbus <...>“ pavadinta *veikaline pasaka, arba istorija* (Daukantas 1984: 32). Galiausiai parašė *Pasakojimą apie veikalus lietuvių tautos senovėje* (1850).

Tačiau *pasakojimas* – ne tik motinoms (adresatas). S. Daukanto puikiai pajusta įvykių, jų grandinių ir šakotų eigų sudėtinga struktūra išsilieja ir liejasi periodo sintakse. *Pasakojimas* – suprantamiausia ir amžinai paveikiausia figūratyvioji raiška. Ir tai anaip tol ne pasenė³, priešingai, vis geriau suprantama ir paaiškinama, pagrindžiama, pvz.: *Lietuvos gamtinės aplinkos paleogeografinės raidos vėlyvajame ledynmetyje ir holocene aprašymas (kaip, kada, kur link judėjo ledynas, kas vyko jam besitraukiant, kokie augalai radosi ir plito, kaip keitėsi klimatas, taigi kas vyko prieš ir po) taip pat turi naratyvinę teksto struktūrą, nepaisant to, kad tai yra gamtinio, o ne socialinio pasaulio aprašymas. Tačiau jo raida (re)(de)konstruojama paties žmogaus. Iš to išplaukia, kad ir gamtos istorijos pasakojimas yra istoriškai, vadinasi, socialiai kuriamas* NŽA 2014 8 63. – *Raidos aprašymas yra istorijos pasakojimas*. Mokslinė istorija nėra aprašymas, juoba pasakojimas, o būtinai – įvykių aiškinimas, traktavimas ir vertinimų dėstymas.

Etimologiškai žiūrint, jei gr. *histor* – savo akimis matęs, liudytojas, *historia* „lietuviškas atitikmuo būtų *liudijimas*“ FaustI 2006 196 (L. Citavičiūtė). Tik graikams ir jiems tik pradžioje – to ne gana, reikia priežasčių ir vertinimų.

Tautinio sąjūdžio kalbinės lietuvybės vyrai Jonas Jablonskis ir Kazimieras Būga pasižymėję ir naujadaru *būtovė: Sąryšį su praeitim, su savo būtove senove, ir patys savyje nešiojam* LKŽ I₂ 1968 (J. Jablonskis). Antanas Vireliūnas iš jos reikšmės „praeitis, senovė“ padarė naują – „istorija“: *Būtovė, arba istorija, seka žmonių gyvenimą laiko požiūriu* LKŽ I₂ 1968. Žinomi Lietuvos televizijos *Būtovės slėpiniai* (A. Bumblauskas su E. Gudavičiumi) greičiausiai – „senovės“. Tačiau K. Būgos *Romos būtovininkas* – „istorikas“ LKŽ I₂ 1968. Įdomūs žodžiai, bet nebuvo terminai ir nebus.

³ Įsakmiai ir be išlygų pasakyta: „Ir „mokslinis“ diskursas atranda tvirtumą tik toje vagoje, kuri yra išvaryta mito. Šitas momentas tikrai esmingas: jeigu šiuolaikinis žmogus sunaikina savo pažinimo naratyvinį-simbolinį matmenį, jis baigia tuo, kad praranda prasmę ir absoliučiai išaukština racionalizmą ir pragmatizmą“ (RelF 1997: 138).

II. ŽIŪRA

Teoriją motyvaciškai (tik!) visiškai atitinka *žiūra*, o *žiūros* raida irgi pri-
mena *teoriją*.

Filosofijoje *žiūra* (ir *žiūrėjimas*) pirmiausia pasirodo *teorijos* aiškinimuose: „Platono filosofijoje teorija reiškia ne tik juslinį *žiūrėjimą*, bet kartu ir veikimą nukreipiančią nekintamų (amžinų) idėjų dvasinę *ižvalgą*, idėjų, kurios kaip būties pamatas, tvarko visus daiktus, o ypač idėjų idėjos, gėrio, *ižvalgą* (...). Aristotelis *teorija* vadina tokį pažinimą, kai dvasinė *žiūra*, kaip ir ja regima esamybė, iš esmės egzistuoja dėl savęs. Kaip to priešingybė *praktikoje* pažinimas tarnauja tam, kad žmogų darytų gerą, o kūryboje (*poiesis*) – kad darytų naudingą arba gražų kūrinį. *Teorija* yra laisva nuo bet kokio tarnavimo, autarkiška, betikslė (nes yra savitikslė), „gryna“, kadangi, glūdėdama tik pati savyje, yra tobulas judėjimas (...) ir per tai „dieviškas gyvenimo būdas“ (FilŽ 2002).

Žiūra teikta jau Stasio Šalkauskio žodyne *Bendroji filosofijos terminija* (1938) – *vue, Gesicht, зрение*, t. y. kaip psichologijos terminas, nors pagrindas yra *rega* – irgi *vue, Gesicht, зрение* (su visa mikrosistema – *regumas, regėjimas, regimybė*). II dalyje *Paiškinimai ir pavyzdžiai* bandoma grįsti: „Kaip *rega* yra *regėjimo* pajėga, taip *žiūra* yra *žiūrėjimo* pajėga, bet galima *žiūrėti* ir vis dėlto *neregėti*. Paprastai *žiūrint matoma, regima*“ (ŠalkR II 1991). Iš tikrųjų *žiūrima* akimis, *regima* smegenimis. II dalyje atsiranda ir *žiūrus, žiūrumas*: „*Žiūrus* yra žmogus, kuris yra linkęs ar paslankus *žiūrėti*. *Žiūrumas, regumas* ir *akylumas* yra artimi sinonimai“ (ŠalkR II 1991). Vėlesniame nebaigtame rengti žodyne *Bendroji pedagogikos terminija* – taip pat, tik be aiškinimų. Aristotelio *dvasinė žiūra*, kaip cituota, *regima esamybė*, o čia – gryna psichologija. Kazimieras Gaivenis S. Šalkauskio pateiktus *žiūra, žiūrus, žiūrumas* priskyrė prie neprigijusių dvilypės grupės – terminizuotų liaudies kalbos žodžių ir naujadarų (Gaivenis 1983: 135). Liko nepasakyta, kad nebuvo būtinos reikmės. Jos nėra ir dabar – *žiūros* psichologijoje neppureikė (žr. PsichŽ 1993).

Žodis *žiūra* tikrai yra iš gyvosios kalbos – iš įvairių vietų ir įvairiareikšmis – 1. „sugebėjimas *žiūrėti, žiūrėjimas, regėjimas*“ (Eržvilkas, Skaudvilė, Betygala), 2. „žvilgsnis“ (Raseiniai, Dusetos): *Žiūra akycių, šypsa lūpyčių mane vilioja tyliai* Jurbarkas, 3. „tvarkos priežiūra“ (Rumšiškės, Bagotoji, Ramygala), 5. „apžiūrėjimas“ (Palanga), 6. „išvaizda“ (Akmenė), 7. „vaizdas“ (Vilkaviškis); gana plačiai *žiūros meniuo (laikas)* „piršliavimo

laikas“ (Kėdainių r. Pagiriai, Pociūnėliai, Vaškai, Ramygala, Ėriškiai) LKŽ XX 2002. Nuo *Aušros* laikų vartota ir žymesnių rašytojų, V. Kudirkos – reikšmėmis „pažiūra“ ir „panorama, reginys“. Okulisto Petro Avižonio terminizuota – *žiūros kampas*. Traukta į žodynus – LKRŽ 1948, LKVŽ 1950, DŽ 1954, 1972 (*žiūros linija* – med. *linea visus*), net dvikalbius: *смотрение* psn. – *žiūrėjimas, veizdėjimas, žiūra* RLKŽ II 1967, *žiūra* – *смотрение, глядение*, net *žiūrus* (ir *įžiūrus* – *проницательный*) LRKŽ 1971, t. p. 1988 (be *įžiūrus*). Ir *žiūrus* yra iš gyvosios kalbos – 2. „akylas, gerai matantis“: *žiūrus katinas* Kupiškis, *žiūrus kaip vanagas* Vilkaviškis (nors 3. „žvairas“ Vabalninkas), 4. „gerai matomas, perregimas“ Anykščiai (LKŽ XX 2002). Pateikiama ir DŽ: 1. „linkęs žiūrėti“, 2. „gerai matomas, aiškus“ DŽ 1954, 1972 (1993 vietoj „aiškus“ – „perregimas“).

Iš *žiūrėti* keliolikos reikšmių jau ne tik motyvacijos, bet ir terminizacijos požiūriu svarbios 3. „apžvelgti norint patirti, koks kas yra, įsitikinti kuo“, 5. „kreipti dėmesį, paisyti, atsižvelgti“, 8. „laukti, tikėtis“, 9. „tikrinti“, net 13. „klausytis (ppr. gėrintis ar stebintis)“ (Tauragnai, Smalininkai, Daugai) LKŽ XX 2002, 4. „turėti susidarius nuomonę“, 5. „tirti“ DŽ 1993. Čia reikšmingas *įžiūrėti*, pavyzdžiui, *kategorijų reikšmę* I ir B 1988 111, *įsižiūrėti: istorijos mokslas <...> ėmė atidžiau įsižiūrėti į praeitį* P ir LE II 8 (V. Zaborskaitė), *žiūrėti į save: Apskritai apie šio personažo savivaizdį (...)* galima pasakyti, kad jis žiūri į save gana ironiškai ir nesusireikšmindamas L. JonRvb 2008 175. LKŽ XII 1981 dar nėra neseno naujadaro *savižiūra: Pabrėždami Dievo imanentiškumą, kuriame savižiūrą, atsiribojimą, ramybės kultą, abejingumą socialiniams klausimams – žodžiu, Tibetą. Pabrėždami Dievo transcendenciją, skatiname nuostabą, smalsumą, moralinius ir politinius nuotykius, teisuolišką pasipiktinimą – kitaip sakant, krikščioniškąjį pasaulį* G. K. ChestO 1998 155. *Savižiūra* aiškiai skiriasi ir nuo *savistabos*, ir nuo ja remiantis sukurto *introspekcijos* metodo (PsichŽ 1993). Ir *pažiūra*, gyvojoje kalboje plačiausiai vartojama reikšmė 1. „išorė, išvaizda“, rečiau 4. „žiūrėjimo būdas, žvilgsnis“, 5. „pažiūrėjimas, stebėjimas“, yra ir 2. „nuomonė“ (*Išsirinkau sau mergelę pagal savo pažiūras* Jankai) LKŽ IX 1973 (o *požiūris* visas – 1. „atžvilgis, požvilgis“ ir 2. „pažiūra, nusistatymas, pozicija“ LKŽ X 1976 – yra raštų naujovė).

Ilgas ir lėtas, nuoseklus ir šakotas, bet negrįžtamas kelias nuo svarbiausios žmogaus joslės kėlimo į abstrakciją pradžios iki didžiausių platumų ir gilumų. *Metafizikos pradžioje Aristotelis teigia: „Žiūrėti yra džiaugsmas,*

mums patinka tiesiog žiūrėti“: <...>. <...>. *Pomėgis žiūrėti rodo, kad egzistuoja pažinimas, kuris yra pats sau tikslas, <...>* M.-D. PhilTI 2009 105. Augustino mintį: *Praeities dabartis – yra atmintis, dabarties dabartis – stebėjimas, o ateities dabartis – laukimas* AurAugIšp 2004 281 beveik tiksliai atkartoja mūsų laikų žmogus – feodalizmo epochos savimonės tyrinėtojas: *Praeičiai suvokti mums duota atmintis, dabarčiai – žiūra, o ateičiai – viltis ir lūkestis* A. GurVKK 1989 104. Bet jis mato ir raidą: *Europos visuomenė palengva perėjo nuo pasaulio žiūros amžinybės aspektu prie aktyvaus santykio su juo laiko aspektu* A. GurVKK 1989 136. Šių laikų vienuolis irgi daro savitą skirtį: <...> *pavojinga painioti teologinį ir filosofinį požiūrį į moralę. Pirmasis savaime apima išminties žiūrą, o antrasis turi baigtis išminties žiūra* M.-D. PhilTI 2009 84. *Prigimtinis įstatymas iš esmės priklauso nuo išminties žiūros: <...>* (84). Ir paskutinė svarbi skirtis: *Subjekto žiūra ne vienai humanitarinių mokslų disciplinai yra vienintelis pažinimo būdas, visiškai nepriimtinas tiksluosiuose moksluose, bet natūraliai atliepantis žmogiškosios būties individualumą ir dvasios beribiškumą – tai kuo pagrindžiama meninė kūryba* KB 1999 5 12.

Žiūra yra iš taško: *Pasak H. Kardelo, „Tai kaleidoskopinis, nuolatos besikeičiantis žiūros taškas yra kognityvinės gramatikos pagrindas“* (...) A. GudE 2000 34. „<...>. Ši kultūros dalis [kalba] <...> pateikia būdingus tai kultūrai daiktų conceptualizacijos ir kategorizacijos būdus, vertybių sistemą, žiūros taškus, visuomeniškai įtvirtintą santykį su pasauliu“ (...) A. GudE 2000 35. <...> Č. Milošą ir jo kūrybą mes suvokiame dažniausiai iš lietuviško žiūros taško MkslL 2011 15 7. *Nėra net moterų personažų iš vyrų žiūros taško rimtos analizės* LitIšv II 1997 74 (V. Kelertienė). <...> *permąstyti savo literatūros kanoną iš naujų žiūros taškų* LitIšv II 1997 76 (V. Kelertienė); *žiūros taško slinktys* NŽA 2013 3 230, *pakeisti žiūros tašką* NŽA 2014 6 22. Iš taško nustatomas ir kampas: <...> *conceptualizacijoje <...> galima skirti konkretesniąją, empirinę, dalį ir abstraktesniąją, sąvokinę, sritį. Pastarojoje labai svarbus yra profilio aspektas – žiūros kampas, parametras, kuris tampa esmingas tam tikroje situacijoje fiksuojant daiktą ar reiškinį, <...>* A. GudE 2000 49. *Manau, britiško polinkio linksmai žvelgti į reiškinius ir lietuviškos natūros bei realybės derinys leidžia įsivaizduoti ir tokį žiūros kampą* IQ 2010 410. *Neįprastas žiūros kampas jam leido prieiti prie tų temų* NŽA 2014 4 72. *Visos sąvokos <...> iškart duoda vienpusišką žiūros tašką* Schopenhauer 1995 107. <...> *ieškoti naujų žiūros ir vertinimo kampų* MkslL 2014 13 5. Labai artima čia

yra artimų ir tolimų žiūros perspektyvų kaita SLL XXIII 2007 315. Dar ir laukas: į semiotikos žiūros lauką patenka viskas (...) NŽA 2016 5 68, išplečia žiūros lauką NŽA 2015 3 58.

Pagal tuos kampus, laukus randasi ir žiūros sričių: Rašytojo, dėstytojo, fotografo, dailininko refleksijos sukuria žiūros įvairovę, personažų kaitą L ir M 2013 45 14. <...> filosofas, reflektuojantis technologijas iš teologinės žiūros taško IQ 2010 7 112. <...>, Lelewelis ir jo Hystorika įsiterpia tarp Apšvietos ir Istorizmo, kaip dviejų skirtingų istorijos mokslo žiūros tradicijų NŽA 2015 8 57. Etinių vertybių atradimą žmogui garantuoja jo vertybinė žiūra. Ji yra dalis realybės jausmo, kuriuo subjektas nuolat vertina gyvenimo situaciją ir dorovinius reiškinius EtEt VI 1982 172. Dar pasitaiko metodologinė žiūra M.-D. PhilTI 2009 176, nemetodologinė žiūra MkslL 2016 8 8, stačiatikiškoji žiūra NŽA 2011 7 489. Gali būti ir daugiau⁴.

Tačiau svarbiausia, žinota jau Platono, yra esmių žiūra: „<...> pažinimo objektas yra ne tai, kas suvokiama juslėmis, o tai, kas yra pagal savo idėją, kuri pro tas suvokiamybes tarsi prasišviečia. Pažinimas, kaip žinojimo (*episteme*) įgijimo procesas, yra protu (*nous*) apdovanotos sielos kilimas į nejuslinių ir laikui nepavaldžių esmių karalystę ir drauge atitrūkimas (*katharsis*) nuo visa, kas jusliška (...). Ši kilimą skatina erosas (sielos dievybė, *daimonion*), amžinai tobulos būties siekis dvasinėje esmių žiūroje (*theoria*), kuri sielai reiškia palaimą“ (FilŽ 2000: 162). Dar be kūno siela „regėjo idėjas“ – tik dėlto „regėta ir prisiminta žiūra yra galima“ (162). Tačiau tai – suprantama ar ne, priimtina ar ne – yra dalykinės terminologijos istorijos sritis. Bet specialiuosiuose tekstuose, nors retai, žiūra, ne kokia dvasinė, o intelektinė, t. y. grynasis mąstymas: Žinojimas, įgyjamas grynojo mąstymo, intelektinės žiūros būdu, visada yra eidų, idėjų žinojimas (Nekrašas 2004: 140). Tokia pat reta ir teorinė žiūra: Pačią post modernybę jis suvokia kaip savireflektyvią modernybės pakopą, kada modernybė nelyg išsineria iš savųjų konceptualių bei ideologinių įpročių ir juos „suobjektyvina“ teorinės žiūros lauke A. BaumG 2007 20 (V. Rubavičius). Tačiau DŽ 1993 žiūros ir LKŽ XX 2002 žiūros 4. aiškinimą – „juslinis pažinimas; <...>“ visa tai paneigia.

⁴ Nors šia reikšme žodynuose nefiksuota, kaip žiūros sinonimas pasitaiko ir *rega: įtvirtinti savąjį regos tašką* MkslL 2011 16 10, *begalybę galima aprėpti iš begalinių regos taškų* RelF 1997 38, *pasikeičia regos taškas* RelF 1997 45, *savo regos dominantes suformavę <...> akademikai* NŽA 2014 4 37, *ryškiai tolstama nuo intuityvistinės pasaulio regos* Litlšv II 1997 176. Bet šitai lyg panašiau į senąjį požiūrį ir madingąjį matymą. Gal prasminga būtų regos ir žiūros skirtis?

Tą reikšmę, tiksliau – reikšmes bandant apibrėžti pirmiausia reikia remtis pagrindine gyvosios kalbos reikšme. Paskui reikia suprasti, kad Aristotelio filosofijos *teorija* kaip dvasinė žiūra į visą esamybę pati sau – pasaulėžiūros palaimai – yra likusi istorijoje, bet dabar seniai gyvename mokslo *teorijų*, aiškinančių reiškinius, nustatančių dėsnius ir net duodančių naudą, pasaulyje (meno *teorijos* lieka artimos Aristotelio sampratai), o vietoj tos vienintelės *teorijos* turime įvairovę *žiūrų*, anaip tol ne juslinių, o požiūrinių, kontempliacinių. Šitai be abejo, lėmė „naujųjų laikų filosofijai būdingas *posūkis į subjektą*“ (Anzenbacher 1992: 150) ir jau tokį, kuriam reikia ne gamtamokslinio pasaulėvaizdžio (202), o visuminio – žmogaus pasaulėžiūros (214), nors ji neišvengiamai yra kalbinė ir tik gimtakalbė (167), visada konkrečiai istoriška ir bent kiek subjektyvi. Kanto „žmogui būdingas *vienintelis* pasaulio žiūros būdas, kurį lemia jam būdingi ir nuo jo patyrimo nepriklausomi, t. y. aprioriniai, erdvės ir laiko vaizdiniai bei apriorinės grynosios intelektinės sąvokos (kategorijos)“ (Nekrašas 2004: 181). Thomas Kuhnas (1922–1996), priešingai, mano, kad „yra daug pasaulio žiūros būdų“, nes tai lemia paradigma – „pasaulio mąstymo būdas, sąvokų tinklas, per kurį mokslininkai žvelgia į tikrovę“ (181). Ginčijama, kad kiekviena jų būtų lygiai teisinga, bet tikrai ne visos vienodai reikšmingos.

Ši žiūra vartojama plačiai, nors ne visuotinai (Anzenbacher 1992 neturi). Bet jos apibrėžties nėra nei Aloiso Halderio FilŽ 2002, nei Williamo Raeperio ir Lindos Smith knygos *Po idėjų pasaulį: Religija ir filosofija seniau ir dabar* (Vilnius: Alma littera, 1996) *Žodynyje* (219–258). Aišku, kad ši žiūra neišeina už filosofijos ir dvasios mokslo ribų.

Dabar ir einame į estetiką, nes lieka šio aiškinimo antroji dalis – „estetinis stebėjimas“. Ši ypatingoji žiūra irgi turi savo raidą. Ji prasideda nuo Antikos pirmųjų amžių: „<...> Homero sampratoje menas vis tiek lieka ne kuo nors kitu, kaip tik *menu*, sukeliančiu grynai meninį žavesį, tarytum jis tik ir būtų kuriamas klausytojų žiūrai⁵, pasigėrėjimui, pasimėgavimui“ (Stoškus 1981: 23). XX a. filosofas fenomenologas Nicolaus Hartmannas savo kapitaliniu veikalu *Estetika* (išleistas po mirties – 1953 m.) nuo to tik pradeda: „Estetinis mąstymas visais atvejais yra antrinis. Jis gali prasidėti po to, kai pasibaigė estetinė žiūra ir betarpiškas atsi-

⁵ Čia prisiminkime jau minėtą *žiūrėti* reikšmę – 13. „klausytis (ppr. gėrėtis ar stebėtis)“.

davimas gėrėjimuisi grožiu, <...>“ (GrožK 1980: 335–336). Nors pavadinamas *estetiniu mąstymu* (tiksliau būtų – *suvokimas*), tuoj pervadinamas *žiūra* ir atskiriamas nuo *mąstymo*: „<...> daug pražūtingesnė klaida manyti, kad estetiškas suvokimas (žiūra) apskritai esąs vienas iš pažinimo būdų, to paties lygio, kaip ir racionalusis pažinimas“ (336). Bet kas tada lieka – juk „grožis nėra daikto ontinė savybė“ (345). Tada prasideda *antroji žiūra*: „Estetinė žiūra yra tik pusiau pojūtinė žiūra. Virš jos yra dar antro laipsnio žiūra, kurią pojūčiuose sukelia įspūdis, bet kuri su juo nesusilieja ir akte yra aiškiai nuo jo priklausoma. Ta antroji žiūra nėra nei esmėžiūra, nei platoniskasis bendrybės suvokimas, nei intuityva, <...>. Ji tebėra nukreipta į vienintelį ir individualų atskirą objektą, bet įžvelgia jame tai, ko pojūčiai betarpiškai nepasiekia: <...>“ (312). *Antroji žiūra yra vidinė žiūra* (343), *pojūtinę žiūrą iš vidaus apšviečia viršpojūtinė žiūra* (344), kuri yra *kurianti ar bent jau atkurianti žiūra* (343). Galima suprasti, kad „tai, ką ji įžiūri, nėra duota pojūčiuose, pojūčiai tai tik įgalina“ (343), nors lieka klausimas – kaip? Trūksta visai mažai, o visa – labai reikšminga⁶. N. Hartmanno bendraamžis ir bendramintis Vosylis Sezemanas savo studijoje *Estetika* (1970, parašyta 1962) esmingai papildė, paryškina ir apibendrina: „Mūsų asmenybės emocinis atsiliepimas į objekte pasireiškiančią gyvybę arba jausminį tonalumą nekliauda tam, kad mes to objekto atžvilgiu išlaikytume kontempliatyvų nusistatymą, pajungdami jam ir tą nuotaiką, kuria mus užkrėtė pats objektas. Tokio pobūdžio yra kaip tik estetiškoji žiūra, estetiškas atsidėjimas, atskleidžiamas mums ir objektyviai, antindividualinę jausminių išgyvenimų reikšmę“ (Sezemanas 1970: 256). Vis dėlto *estetinės ir teorinės žiūros* tapatybė, kartais skelbiama visai tiesmukai, susilaukia neigimo: <...> *teigti, kad teorinė ir estetiškoji žiūra iš esmės sutampa, kad tai vienodai objektyvus žvilgsnis, yra netikslu. <...>. <...>. Teorinei žiūrai rūpi pats konkretus, individualus daiktas, objektas, jo būtis – <...>. Teigti, kad estetiniu žvilgsniu mes suvokiame grynąjį daikto būtį ir pan., vadinasi, pasiduoti iliuzijai* L ir M 1989 49 10 (K. Rastenis).

⁶ Gerokai anksčiau Arthuras Schopenhaueris, filosofijoje skyręs *intelektualinę žiūrą arba absoliutųjį mąstymą* (Schopenhauer 1995: 30 / *proto žiūrą* (73) ir *juslinę žiūrą* (131), ir estetikoje jau skyrė jo vadinamo estetinio stebėjimo „*doi neatskiriamas sudedamasis dalis*: objekto (ne kaip pavienio daikto, o kaip platoniskosios idėjos, t. y. kaip tvarios, visai tam tikrų daiktų rūšiai būdingos formos) pažinimą; ir pažįstančiojo (ne kaip individo, o kaip *gryno, bevalio pažinimo subjekto*) savimone (286). Pirmąją vadina *objektyvia žiūra* (288), tą *objektyvumą – genialumu* (289), bet grožio subjektyvioji pusė skatina tiesiog „nugrimzti į gryną estetišką žiūrą“ (317).

IŽVALGA

Žiūra darybiškai – iš žiūrėti, bet semantiškai neatskiriama ir nuo žvelgti, siejasi ir su žodžiais žvilgsnis, retesniu požvilgis 1. „žvilgsnis“ (S. Daukanto požvilga), 2. žr. požiūris 1 (t. y. „atžvilgis, požvilgis“), 3. žr. požiūris 2 (t. y. „pažiūra, nusistatymas, pozicija“) LKŽ X 1976, pvz.: *Praktiškumas yra pagrindinis bruožas, kuriuo esamybė žvelgia į mus, t. y. spinduliuoja ir sako, kad ji yra kaip tik tokia* GrožK 1980 217 (M. Heideggeris). Žvelgti, mesti žvilgsnį, žvalgytis – eigiška, ne galutina, ne rezultatyvu, taigi iš esmės kitaip negu žiūrėti, nes tada matyti. Vis dėlto greta žiūros (ir ret. regos) bandyta ir žvalga: *Nemarumas yra individualios būties galutinis išsipildymas <...>. <...>. Tai žvalga, giliai suleidusi šaknis į krikščionybės dirvą* K. BradPvs 1990 452–453 (V. Zaborskaitė). *Č. Milošą vertina iš skirtingo žvalgos taško* MkslL 2011 18 9. <...> *kiekvienas sprendžia iš savo žvalgos taško* MkslL 2014 11 7. <...> *nepaliestas žvalgos aspektas <...> tyrimuose* MkslL 2013 5 12 (čia lyg žvalgos ... žvilgsnis / atžvilgis!..). Ši žvalga nėra fiksuota žodynuose⁷, gal nė nebus. Terminologiškai nematyti reikmės.

Visai kas kita įvykio ir krypties reikšmės išvelgti ir išvalga. Ne nuostabu, kad net gretinama su įžiūrėti: „Pradžioje buvo Žodis. Tą galima įžiūrėti tik be žodžių; „žmogiškieji žodžiai nepadės to išvelgti. – – – “ KatKŽ 1989 256. <...> *jis su savo didžia išvalga juose įžiūrėjo mokslų istorijos simbolį* T. ManLV 1969 253.

Išvalga ir išvalgus nėra gyvosios kalbos žodžiai (LKŽ IV 1957 reikšme „toli matantis“ iš Raseinių nėra iš patikimųjų). Jie kyla iš žodynų ir labai palengva eina į vartoseną. RLŽ 1924 *проицательный* – žvarbus (vėjas), šaižus; *skvarbus*; *išvalgus, įmanus, прозорливый* – išvalgus, akylas, *прозорливость* – išvalgumas, o *провидьние* – viena apvaizda, kita numatymas, net RLKŽ II 1967 – numatymas, pramatymas ir tik RLKŽ III 1984 – numatymas, nuspėjimas, išvalga (kita – relig. apvaizda, providencija). Veikiausiai čia matome vertinio pirminį originalą: lot. *providere* – 2. prk. 1) numatyti, *providus* – 1. numatantis, *išvalgus, providens, entis* – 2) adj. *išvalgus, apdairus, atsargus, protingas, providentia* – 1. *išvalgumas, numatymas* LoLieŽ 2007. LKRŽ 1948 – tik *išvalgus*, LKVŽ 1950 *išvalgus* – „sugebąs išvelgti“; *akylas, sumanus, o išvalga* – *išvelgimas, introspekcija*,

⁷ Kas kita kompiuterijos žvalga – vietoj skenavimo (be nuskaitymo); nors aiškiau peržvalga (žvalgytuvas visai neverčia jos atsiskirti).

nors *introspekcija* – *įžvalga*, *savižvalga*, *savistaba* (bet *savistaba* – tik *introspekcija*, o *savižvalga* – „savęs žvelgimas“; *savistaba*). *Introspekcija* „savo vidinio gyvenimo stebėjimas“ (*introspekcijos metodas* – psichologijoje „kito asmens psichinių reiškinių pažinimas, sprendžiant iš savo vidaus pergyvenimų, išgyvenimų“) atsiranda tik TŽŽ 1936 – ir iš karto tai – *savistaba*: pasigauta Jono Jablonskio naujadaro (LKŽ XII 1981). *Įžvalgos* ir *savistabos* / *introspekcijos* sinoniminimas galėtų daryti įtaigą, kad *introspekcija* (lot. *introspectare* – *apžiūrinėti* (iš *vidaus*) LoLieŽ 2007) irgi galėtų būti pirminis *įžvalgos* originalas, jei ne jos artimesnė ir platesnė sąsaja su daug senesne *providencija*. *Introspekcija* psichologijoje dėl savo subjektyvumo laikoma netekusia reikšmės (PsichŽ 1993), bet verta neužmiršti, kad tai – *savistaba* Šalk II 1991 329, Skardžius 1998 461, nes kaip ne terminas visai galimas. *Providencija* irgi fiksuojama tik TŽŽ 1936 (tik – *Apvaizda*), dar ne greitai ji – 1. *numatymas* TŽŽ 1969, 1. *numatymas, apdairumas* TŽŽ 1985, galiausiai – 1. *įžvalgumas, numatymas, apdairumas* TŽŽ II 2000.

Norminamojoje leksikografijoje ir naujojoje terminografijoje *įžvalga* pirmiausia pasirodo paprastąja reikšme – „įžvelgimas, įsigilinimas, įsistebėjimas“ DŽ 1954 (nors *įžvilgis* knyg. – 1. „įsistebėjimas, įžvalga“; 2. „žvilgsnis“). LKŽ IV 1957 ir DŽ 1972 atsiranda ir *mokslinė įžvalga*. Ne tik žodžiu, o tikrai *mokslinė įžvalga* terminų žodynuose: angl. *insight*, vok. *Einsicht*, rus. *узнаѐм* – „staigus sunkumų bei problemos išsprendimas, netikėtas komplikuoatų santykių ir ryšių aiškumo atsiradimas; moksleivių diagnostikoje – sudėtingų asmenybės bruožų, emocijų, motyvų, kurie anksčiau buvo neaiškūs, praregėjimas ir naujas išsiaiškinimas. <...>“ (PT 1993). Psichologai nusprendė kitaip negu pedagogai – kaip rusai: *įžvalga* (rus. *узнаѐм*, angl. *insight*) – kitaip ↗ *insaitas*, nors aiškinimas panašus: *insaitas* (rus. *узнаѐм*, angl. *insight*), *įžvalga* – „staigus ir ankstesne patirtimi tarsi nepagrįstas situacijos esminių santykių ir visos struktūros supratimas, problemos išsprendimas. – – – Δ kilti svarbi yra parengiamoji stadija – ankstesnė žmogaus veikla, perimta socialinė patirtis ir visuomeninės istorinės tos patirties perėmimo priemonės (kalba)“ (PsichŽ 1993). Pedagogai savo nuostatą patvirtino – *įžvalga* EncEdŽ 2007. Taigi antrinis, bet betarpiškas originalas – angl. *insight*. Dalyko specialistai iš kalbininkų teiktų atitikmenų – *nuojauta*, *įžvalga*, *intuicija* (Rudaitienė, Vitkauskas 1998) pagrįstai pasirinko *įžvalgą*. *Insaitas* vartosenoje neįsigalėjo, jo svetimumas net pažymimas, pvz.: *Vipassjana reiškia švarų, gryną matymą, kuriam būdinga ypatingi atsivėrimai, įžvalgos ir tai, ką psichologai vadina „insaitu“* (*insight*) J. IvanTM 2004 27.

Platono filosofijoje kartu su *jusliniu žiūrėjimu* veikia ir *amžinųjų idėjų*, ypač *gėrio, dvasinė įžvalga* – tai ir yra *teorija* (FilŽ 2002). O pati *įžvalga* pradedama nuo „siaurosios reikšmės“ – „tiesioginis juslinis atskiro tikrovės reiškinių suvokimas rega“ (FilŽ 2002), kas iš tikrųjų vargu dar *įžvalga*. Tikroji *įžvalga* nežinia kodėl vadinama „perkeltine reikšme“ (kalbotyroje, kai perkėlimas nebejaučiamas – jau išblėšęs, reikšmė nebevadinama perkeltine, o išvestine ar pan.). *Įžvalgos* pirmiausia skiriamos rūšys: „nepavienis juslinis pagrindinių pavienio suvokimo formų buvimas“ – Kanto *grynoji įžvalga* (stebėjimas), t. y. „viso patyrimo galimybę sąlygojanti erdvės ir laiko formų įžvalga“; visiškai nejuslinė *intelektualinė įžvalga* (mintinė, sąvokinė) ir Husserlio kategorinė *įžvalga*, ypač *esmės žiūra* (panaši į Platono *idėjų žiūrą*). Vis dėlto yra apibendrinta *gyvenimo ir pasaulio įžvalga* – „bendroji dvasinė, etinė, religinė ir t. t. tikrovės apskritai ir žmogaus esaties samprata (pasaulio, žmogaus paveikslas), kurią susidaro individas, grupė, epocha. <...>. Ryšku tendencija traktuoti *įžvalgą* kaip čia ir dabar turėjimą to, kas amžinai nesikeičia ir lieka tapatu, kuo iš principo galima bet kada remtis“ (FilŽ 2002). Dar minėtina nepaprastčiausia rūšis – *ne-klystanti Dievo įžvalga, visio infallibilis* – apriori *žinojimo rūšis* NŽA 2014 1 50 – ne kaip *patirtinis žinojimas* (52).

Neaprépiamoje vartosenos įvairovėje pirmiausia neužmirštinas Aristotelio „iškeliamas pačioje žmogaus dvasios (*intellectus animae humanae*) esmėje glūdintis polinkis į *juslinę įžvalgą*“ (FilŽ 2002: 218). Jai gal artima *betarpiškai pagrįsta įžvalga* Schopenhauer 1995 127. Bet ir dabartiškai: *Politikai daro daugybę svarbių sprendimų, bet negali jų mokliškai paaiškinti. Jie tartum jaučia tikrovę, turi politinę nuojautą, grindžiamą ne moksliniais apskaičiavimais, bet daugiau jusliniu santykiu su tikrove. tai įvardijama kaip „intuicija“, „nuojauta“, „įžvalga“ ir „praktinė išmintis. „Realybės pojūtis“ nėra mistinis dalykas* IQ 2010 3 40 (A. Jokubaitis). *Rašytojai šiandien užsiima <...> literatūra. Aišku, jų intuicija, meninė nuovoka ir įžvalga kartais gali pasakyti daugiau nei kasdienybės žurnalistų ar politikologijos analitikų samprotavimai* Sav su TV 2015 29 22. *Meninė kūryba yra intuityvi būties tiesos įžvalga* GrožK 1980 14 (B.Kuzmickas). Kita grupelė sukasi apie *savęs pažinimą per savistabą* ir pan.: *Ši programinė enciklika rodo šiandieninės Bažnyčios kelią: savęs pažinimo ir įžvalgos kelią, atsinaujinimo kelią ir dialogo kelią* KatKŽ 1988 122. *Jo Šventenybės Dalai Lamos XIV knyga „Kaip pažinti save“ skiriama savistabai ugdyti. Meilė ir įžvalga neša mus nušvitimo link <...>* Sav

su TV 2012 5 81. Čia šliejasi charizminė ir (pseudo)poetinė: *Charizmos dovanas, <...>, krikščionybė dar vadina apsireiškimo dovanomis, stebuklingomis dovanomis. Tai – žinojimo dovanos (išmintis, žinios, dvasios įžvalga), kalbos dovanos (...) ir galios dovanos (...)* Sav su TV 2016 38 18. *Štai kodėl bardai taip mėgsta vyną, midų, narkotikus, kavą, arbatą, opiją, sandalmedžio smilkalus ir tabaką ar kita, kas leidžia pajusti jėgų pakilimą. <...> tai <...> pakaitai nektaro, tikrojo dievų gėrimo, kuris veikia žmogaus protą, kai šis artėja prie tikrosios įžvalgos. – – – Pasaulio dvasia, didžiulė ramybė, būdinga Kūrėjo būčiai, neatsiskleidžia per vyno ir opijaus kerus* R. W. EmP 2000 48–49. Tikra įžvalga iš tiesų yra iš mąstymo: *<...> joks pasakojimas apie visatą negali būti teisingas, jeigu jis nepalieka galimybės mūsų mąstymui virsti tikra įžvalga* C. S. LewS 2007 22. Tai teorinės įžvalgos MkslL 2012 8 8, *protinė įžvalga* H. D. TorV 1985 157, *metafizinė įžvalga* A. MacR VI 1994 303 (1977)⁸, *filosofinė įžvalga* NŽA 2014 1 43, *religinė įžvalga* RelF 1997 64, *prigimtinė filosofinė įžvalga* NŽA 2013 5 370, *fenomenologinė įžvalga* GėrK 1989 8 (B. Kuzmickas), *psichologinė ir fenomenologinė įžvalga* SLL XXIII 2007 300, *gili psichologinė įžvalga* R. FridG 1977 462.

Neretai įžvalga perskrodžiamas pažinimo objektas SLL XXIII 2007 300, pasitaiko *kiaurai veriančių įžvalgų* NŽA 2013 1 11. Rimčiausiai kalbama apie *įsiskverbimą*: *<...> įsiskverbti į gyvenimą taip, <...>. Tai įmanoma tik nepaprastų dvasinių galių žmogui, vadinamam genijumi, nes tik jis sugeba būties ir daiktų esmę suvokti kaip visumą, paversti tai savo absoliučia tema ir šią ypatingą įžvalgą labai savitai išreikšti mene, poezijoje ar filosofijoje* A. ŠopGIA 1994 68. Kai įžvalgą vartoja filosofas, tai – įžvalga. Kai šiaip kas pafilosofuojantis, jos reikšmė blausi, sąvokos apybrėžos išplaukusios: *<...> jis buvo tokios sielos būklės, kokią aš atpažindavau savyje ir kituose: tai budrumo, įžvalgos ir žinojimo, dvasinės malonės būseną* H. HesE 1991 260. *<...> klostėsi daug įvykių ir išgyvenimų, nuspalvintų nuostabių įžvalgų* L. JonRvb 2008 150. *<...> – visa tai perteikta su ypatinga literatūrine įtaiga, įžvalga ir išmintimi* L. JonRvb 2008 150. Visiškai neapibrėžtos ir šiaip miglotos *filosofinės ir literatūrinės įžvalgos* A. JasmK 2001 12 (M. Martinaitis), *šiuolaikinės literatūrinės įžvalgos užuomazgos* NŽA 2012 4 218, *meninė įžvalga* NŽA 2012 5 307, *dvasios įžvalga* Sav su TV 2016 38 18. Nepasakytume net, kad čia paprastas įžvelgimas ar įžvalgumas.

⁸ Termino *įžvalga* vis dėlto nėra A. Maceinos knygos *Religijos filosofija* (1975) priede *Retesnių lietuviškų žodžių paaiškinimas* (A. MacR VII 1994 341–345) ir knygos *Asmuo ir istorija* (1981) priede *Retesnių žodžių paaiškinimas* (A. MacR VI 1994 372–374).

Ne tikrosios, bet visai aiškios, suprantamos yra visai ne filosofinės ar psichologinės *įžvalgos*: *technologinės raidos įžvalgos* („*foresight*“) Vd 2006 16 10 (E. Vilkas); „*futureologija*“ *kaip ateities įžvalga* A. MacR VI 1994 464; *turėjo nemažai sveiko proto ir šiokių tokių įžvalgą* NŽA 2011 6 396.

Grynoji dovasinė / intelektinė įžvalga apibūdinama ir pagal objektus, bet ypač pagal ypatybes: *gilios įžvalgos* Sav su TV 2014 35 32, *intelektualiai gilesnės įžvalgos* NŽA 2013 4 269, *didelė įžvalga* R. W. EmP 2000 35, *prasmingos įžvalgos* NŽA 2013 4 293, *ypatinga įžvalga* A. ŠopGIA 1994 68. Daug dažniau *įžvalga* čia yra „matymas; gairės; programa“: *Lietuvos mokslo ir studijų įžvalgos* „*Mokslioji Lietuva 2030*“ *formavimas* MksIL 2013 10 11. <...> *grupės mokslininkų parengta Lietuvos ūkio įžvalga* Vd 2009 38 34. <...> *parašė intriguojančias kultūros strategijos gaires*. <...>. *Greitam žygiui nuo strateginių įžvalgų iki įgyvendinimo susiklostė tinkamos sąlygos* IQ 2010 5 89. *Nacionalinės kompleksinės programos turėjo suformuoti tam tikras strategines įžvalgas – ką tvarkyti ir keisti* MksIL 2013 10 5. Tokios reikšmės yra bene ir *toliaregiška įžvalga* Sav su TV 2012 37 4, *atidesnė įžvalga* NŽA 2013 1 14, *sėkminga įžvalga* Vd 2011 4 29, *įspūdinga įžvalga* NŽA 2013 5 370, *pozityvi įžvalga* IQ 2011 7 17, *radikalios įžvalgos* NŽA 2011 8 536, *skeptikų įžvalgos* NŽA 2014 5 26. Kai kur matoma reikšmė „išvados; teiginiai; nuomonė“: *analitikų įžvalgos* NŽA 2011 6 419, *naujausių tyrimų įžvalgos* MksIL 2015 8 10, *struktūrinės analizės įžvalgos* LitIšv II 1997 83. Niekas nenori būti be *įžvalgų*: *būrėjos įžvalgos* ir *ekstrasensės įžvalgos* Sav su TV 2010 40 25.

Terminizacijai privali ir tinkama gramatizacija – be galutinio gramatinio įforminimo ji lyg nebaigta. Šiuo atveju tai būtų prielinksninė konstrukcija: *įžvalga* į vidinę esmę ir prasmę Schopenhauer 1995 236, netinkama – linksninė: *įžvalgos tapatybės ir imagologijos klausimais* MksIL 2013 5 12, dar labiau dalyvinė ir padalyvinė: *įžvalgos, užgriebiančios giliau* NŽA 2015 8 24, *reikia nemažos įžvalgos norint atskirti*, <...> Vd 2011 8 43, net jungtukinė: *priklausys nuo mūsų įžvalgos, kad savas mąstymas yra nusakomas tik sava kalba* A. MacR VI 1994 309. Ypač parazituoja *įžvalga apie*: *Šv. Tomo įžvalgos apie palaimingąjį regėjimą* rodo jo troškimą būti tikru kontempliatyviuoju – žmogumi, kuris į Dievą žvelgia *Jo paties šviesoje bei Jo meilėje ir kuris dėl to viską regi Dievo šviesoje bei meilėje* M.-D. PhilTI 2009 513. *Czesłowo Miłoszo geniali įžvalga „Pavergtame prote“ apie* <...> *baimę* IQ 2011 5 13. *Autoriaus įžvalgos apie minios fenomeną* Vd 2011 25 57. <...> *primena Hannah Arendt klasi-*

kines įžvalgas apie totalitarinio sąjūdžio propagandos melą NŽA 2014 2 64, *Beje, dažniausiai čia yra ne tikroji įžvalga: įžvalgos apie praeities pažinimo galimybes ir ribas* NŽA 2011 6 429, *įžvalgos apie mokslinių tyrimų kryptių plėtros tendencijas, perspektyvas* MkslL 2009 7 2, *įžvalgos apie dabartinės Lietuvos būklę* NŽA 2011 3 158, *įžvalga apie kitą Lietuvą* IQ 2010 4 9, *įžvalgos apie Vilniaus, <...>, ir Prahos kultūrinės sąsajas* MkslL 2014 12 12, *įžvalgos apie ūkių rinkodaros formavimą* MkslL 2016 7 5, *net įžvalgos apie galindus* Vor 2014 3 10, tiesiog – *apie tai* Vd 2011 18 37, Vor 2014 13 11.

Teoriją reikia kurti, galima turėti, žiūra duota arba tiesiog yra. Įžvalgą reikia turėti, bet galima ir daryti MkslL 2013 10 5, epochos stiliumi – *suformuoti* MkslL 2013 10 5, kitiems – *pateikti* Vd 2011 18 37, Sav su TV 2012 3 5, Vor 2014 3 10, daug – *berti* NŽA 2013 5 370, *pasidalyti* Vd 2014 13 11, MkslL 2016 7 5, retai – *patirti* Sav su TV 2014 35 32. Retas junginys – *savitai išreikšti* A. ŠopGIA 1994 68. *Įžvalga* galima kariškai *apsiginkluoti* NŽA 2012 2 129, jos gali *pristigti* Vd 2005 6 28. Ji gali *pildytis* Vd 2011 10 35, Vor 2013 11 15.

Aišku, kad *įžvalga* padaryta iš *įžvelgti*, nors svarbiausia – tai vertinys (angl. *insight*, lot. *providentia*). Visai suprantama, kad DŽ 1972 ir 1993, 2000 *įžvelgti* – dar tik „įžiūrėti, pastebėti“. LKŽ XX 2002 ¹*įžvelgti* 2. prk. „įsigilinus suvokti“ ir tai žinoma jau iš senųjų raštų – Volfenbiutelio *Postilės* (1573), F. W. Haacko, P. Ruigio, K. Milkaus žodynų, žinoma, ir naujųjų raštų – Maironio, Šatrijos Raganos, Vydūno, V. Mykoliaičio-Putino ir kt. Veiksmažodžio *įžvelgti* (su valdomu galininku) dažnai pasigaunama kaip tik todėl, kad nereikėtų negyvo junginio *daryti įžvalgą*, pvz.: *Menas savo esme esąs nesuinteresuotas intuityvus tikrovės stebėjimas, savita pažinimo rūšis, autentiškai įžvelgianti tikrovę* GrožK 1980 15 (B. Kuzmickas). *Istorizmas (...)* – iš filosofinio bei istorinio mokslinio istorijos aiškinimo XIX a. atsiradęs mąstymo būdas, kuris paskui rėmėsi Dilthen'aus istorijos reiškinių supratimu, turinčiu *įžvelgti skirtingus ir kintančius gyvenimo įvairiose epochose prasmių sąryšius* FilŽ 2002 97. <...> *peikia pozityvistinę kalbos sampratą, kuri reginti žodyje yra tik jungiamąjį veikmenį, o neižvelgianti jame „metafizinės jo gelmės bei reikšmės“* A. MacR VI 1994 461 (1977). *Tai <...> rimta poetinė pastanga savitu poetiniu, labai skambiu žodžiu perteikti dvasinį būvį šiandieninio žmogaus, žinančio, kad Dievas yra slėpiningas. Kitais žodžiais poetas Maceina nori įžvelgti nors trupučiuoką Dievo slapties, kaip nors prie jo prieiti arčiau* Sant 1992 2 31. <...> žmogus

pajėgus savo intelektu įžvelgti gėrį, kuris yra universalus (pažinus normaliam protui) NŽA 2012 4 229. <...> jaučiau, kad man reikia geresnės [intelektinės] regos, jei noriu įžvelgti viso to esmę PrRAp 1979 191. Kai omenyje turima ne tikroji, o paprastoji įžvalga, tai tik įžvelgti tėra galimas: įžvelgti inovacijų galimybes Sav su TV 2014 31 5, aplinkos niokojimo grėsmę KB 2012 7–8 7, ką nors bloga NŽA 2011 6 464, tiesiog ką nors NŽA 2012 5 307, ar daug ką V. Jer M–P 1992 45.

Visą vaizdą dar papildoma ir paryškina pažyminy *įžvalgus*: <...> iškelia gerokai laisvesnę ir gyvesnę, kupiną įžvalgios intuicijos ir ironijos filosofavimo manierą A. ŠopGIA 1994 15 (A. Andrijauskas). *Dievas jam [Saliamonui] tarė: „Kadangi <...> prašei sau imlaus įžvalgumo, kad galėtumei žinoti, kas yra teisinga, <...> suteikiu tau išmintingą ir įžvalgią širdį“ (...)* VL 1997 101 4. *Tas ne rašytojas, kuris žmogaus akis (=akių) nepadarė šiek tiek įžvalgesnių* K. PaustAR 1958 29. Ne tik akys, bet ir įžvalgi sąmonė NŽA 2014 5 65, *gilus, įžvalgus mąstymas* Vd 2016 26 41. Taip ir ypatybės abstraktas: *Įžvalgumas, kurį vadiname Vaizduote, – tai labai jautri vidinė rega, kurios negalima išmokti, tai intelekto ypatybė, kai gebama pamatyti visa, ką tikrai reikia matyti* R. W. EmP 2000 46. Re-tai pasitaiko *įžvalgiai suvokti* KB 1991 11 44, MksIL 2013 10 5.

Du lietuviški terminai, indukuoti tarptautinės, istoriškai nevienareikšmės teorijos, nėra nei jos atitikmenys ar pakaitai, nei tarpusavyje sinonimai. Tarmėse daugiareikšmė, bendrinėje kalboje gan reta *žiūra* terminizuota labai tolima specialia reikšme. Naujadaras *įžvalga* (nors iš įprasto *įžvelgti* ir greta seniai dažno *įžvalgus*) – irgi labai specialios termininės reikšmės, bet gerokai užgožiamas plačios, ne visada apibrėžtos determinizuotos ir net eksterminizuotos vos ne beprasmiškos vartosenos.

BENDROSIOS IŠVADOS

Žodžiai – ne prekės. Gyvenimo tarptautiškumo reikmė yra antrinė: pirminiai, prigimtiniai yra tautiškumai – kultūriškai ir civilizaciškai, istoriškai ir struktūriškai labai skirtingi. Panašiai ir leksikos tarptautiškumas – nors žodžiai nemokami, bet vis siekiamasi savybės – ją išlaikyti, jos pasidauginti – prisikurti. Kalba gyviausia, kai gimdo, ugdo ir gerbia senovę, brangina.

Antikinių ir Vakarų kalbų (per jas – ir iš Rytų) leksinės indukcijos bangos neša mums ne tik reikalingų tarptautinių žodžių ir sunkiai išvengiamų tarptautinių vertinių, bet ir nereikalingo – savybę naikinančio pertekliaus – vie-

nodai nereikalingų puikių, prašmatnių ir – drįskime pasakyti sau! – nekul-
tūros apnašų ir nuosėdų. Nuo pat lietuvių bendrinės – senosios rašomosios –
kalbos pradžios ir kiekvieną žymesnę tarpsnį tarptautinių žodžių (ir šiaip
skolinių, net svetimybų) nepertraukiami ir įvairūs srautai įvairiais būdais
pinasi į gimtosios savivokos ir savipratos, pasaulėjautos, pasaulėvokos ir
pasaulėžiūros dvasines, kultūrinės ir socialines sistemas ir kompleksus, ver-
tybes ir savivertę, keičia – pildo, restruktūruoja ir ardo nejučiomis ir žy-
miai – vaisingai, giliai, paviršutiniškai, grėsmingai ir net pavojingai. Jau ne
šiandien teisingai pastebėta, kad lietuviai – ko blogo amžinai – lengvai ir
našiai virškiną svetimą (kulinariškai panašu ir į nesveiką neišrankumą),
bet būtina papildyti – nelengvai verda savo puodą. Žinia, kūrybiškumas –
daug sunkiau. Bet kas tenkinasi lengvu – eina į pakalnę ir šalikeles.

Nuodugniau sistemiškai patyrinėjus vienos tarptautinių terminų grupės
(grįstos svarbiausia jusle – „žiūrėti“) indukcijos lietuvių kalboje bangeles
pirmiausia krinta į akis ir širdį tų duodančiųjų kalbų semantinis gyvastin-
gumas, kūrybingumas, motyvacinis laisvumas ir išradingumas, bet ir rai-
dos pagrįstumas, sąryšingumas, žinoma, ir jos nuostabūs visapusiški vai-
siai – viskas įvardyta, bet kito – pervardyta, nauja priimta ir sena neuž-
miršta. Ar tai nebūtų ir mums, imančiajai kalbai – impulsas ir pavyzdys?
Daug kur savo kalbos – ir bendrinės istorijoje matome arba to trūkus,
tarpais net nebuvus arba prigrebezopus ir nereikalingų, ir nevykiausią ar
vos pusėtinų naujadarų. Tačiau ar jau neskatino ir savo pavyzdžiu nemo-
kė S. Daukantas: „<...> turi savo ypatingą kalbą, būtinai [t. y. visai] įvai-
rią [t. y. nepaprastą, skirtingą] nuo kitų kalbų, <...>, kurioje visa gal
permanyti ir visa apreikšti“ (Daukantas 1976₁: 407–408)? Esmingai pri-
deda vilties P. Skardžius: „<...> lietuvių kalboj nemaža naujadarų yra
sudaryta savaimingiau, negu, sakysime, latvių, rusų ar vokiečių kalbose“
(Skardžius 1998: 435). Deja, kryptama jau į šalikeles ir lankas – lietuvių
kalba pašlijo į lenkų kalbos pusę, kur terminijose (moksle!) gausybė tarp-
tautinių žodžių pakaitų, o paprastojoje, net šnekamojoje kalboje pilna
tarptautinio poniškumo. Tai gyvenimo būdo laikų tuštybės pakirmiję vaisiai.

Vis tik turime ir jau dažnėjančią *būtovę* ir veržliai plintančią *žiūrą* –
motyvuotą kaip *teorija*, o skirtingą, taigi savą žodį ir savą semantinę re-
zultatą, nors sužadintą (indukuotą) iš toli. Vėlgi – nepulkime visi per
vienas kitą akiai į abejotiną determinizaciją ar tiesiog nenusakomą, ne-
apibrėžtą ekstermin(iz)aciją – taip nutiko su *įžvalga* (čia ji negražiai lenk-
tyniauja su *iššūkiu*).

Todėl visokio norminimo (standartizavimo), tvarkybos ir ugdybos kelrodžiu linkėtina rinktis tokią G. K. Chestertono maksimą: „<...> jei jaučiame ypatingą aistrą viską sutvarkyti, turime nuolatos primygtinai kartoti, kad viskas gali pagedsti“ (G. K. ChestO 1998: 158). Kai galimybių viską gadinti aukščiau kaklo, daugiau negu nuostabą kelia visai naujo terminologijos teorijoje ir praktikoje žmogaus mėginimas ją iš karto pakreipti į kažkokią rinkos ir nuomonių kalbotyrą (Vladarskienė 2015), labai netiksliai operuojant sąvokomis (pavyzdžiui, *stilistinė lingvistika* 98 – vietoj *lingvistinės stilstikos*) ir nesuvokiant terminologo vaidmens (pavyzdžiui, „terminų tvarkybos būdai yra svarbūs vieno kurio konkurento įsitvirtinimui vartosenoje“ 100). Menkinti terminologiją ir griauti kalbininkų terminologų autoritetą yra kam ir taip.

ŠALTINIAI

- AurAug Išp 2004 – Aurelijus Augustinas. *Išpažinimai*. Vert. E. Ulčinaitė ir V. Stalioraitytė, Vilnius: Aidai.
- A. BaumG 2007 – Bauman A. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vert. V. Rubavičius, Vilnius.
- B ir KŽ 1997 – Buračas A. *Bankininkystės ir komercijos terminų aiškinamasis žodynas*, Vilnius–Kaunas.
- K. BradPvs 1990 – Bradūnas K. *Prie vieno stalo*, Vilnius: Vaga.
- DŽ 1954 – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Ats. red. J. Kruopas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- DŽ 1972 – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Ats. red. J. Kruopas, Vilnius: Mintis.
- DŽ 1993 – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. S. Keinys, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- DŽ 2000 – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. S. Keinys, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- R. W. EmP 2000 – Emerson R. W. *Poetas*. Vert. N. S. Pukinskaitė, Vilnius: Vyturys.
- ETŽ 1966 – *Rusiškai lietuviškas ekonomikos terminų žodynas*. Red. kol. K. Meškauskas (ats. red.), A. Poviliūnas, V. Purnas, A. Skupeika, Vilnius: Mintis.
- FaustI 2006 – *Daktaro Johano Fausto, <...>, istorija*. Vert. L. Citavičiūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- R. FridG 1977 – Fridentalis R. *Getė*. Vert. E. Vengrienė ir J. Kilius, Vilnius: Vaga.
- J. GaarSP 1998 – Gaarder J. *Sofijos pasaulis*. Vert. E. Išganaitytė, Vilnius: Tyto alba.
- A. GudE 2000 – Gudavičius A. *Etnolingvistika*, Šiauliai.
- H. HesE 1991 – Hesė H. *Esė*. Vert. Z. Ardicikas, Vilnius: Mintis.
- HŠv 1994 – Dilytė D. *Heladės šviesa*, Vilnius: Lietus.
- I ir B 1988 – *Istorija ir būtis*, Vilnius: Mintis.
- IQ – *IQ* (žurnalas).
- J. IvanTM 2004 – Ivanauskaitė J. *Tibeto mandala*, Vilnius: Tyto alba.
- A. JasmK 2001 – Jasmantas A. *Klajūnas*, Vilnius: Aidai.
- V. JerM–P 1992 – Jerofejevas V. *Maskva–Petušikai*. Vert. R. Vanagas, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- L. JonRvb 2008 – Jonušys L. *Rūmas virš bedugnės*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- KatKŽ 1989 – *Katalikų kalendorius žinynas*, Kaunas–Vilnius.
- KB – *Kultūros barai* (žurnalas).
- KV – *Kalba Vilnius* (laikraštis).
- C. S. LewS 2007 – Lewis C. S. *Stebuklai*. Vert. J. Kriūnienė, Kaunas: Verba vera.

- L ir M – *Literatūra ir menas* (laikraštis).
- LitŠv II 1997 – *Lituanistika XXI amžiaus išvakarėse* 2, Vilnius: Pasaulio lituanistų bendrija.
- LKRŽ 1948 – *Lietuvių kalbos rašybos žodynas*. Red. K. Gasparavičius, N. Grigas, J. Lazauskas, K. Ulvydas ir A. Žirgulyš, Kaunas: Valstybinė enciklopedijų, žodinių ir mokslo literatūros leidykla.
- LKŽ I₂ 1968 – *Lietuvių kalbos žodynas* 1, Vilnius: Mintis.
- LKŽ IV 1957 – *Lietuvių kalbos žodynas* 4, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- LKŽ IX 1973 – *Lietuvių kalbos žodynas* 9, Vilnius: Mintis.
- LKŽ X 1976 – *Lietuvių kalbos žodynas* 10, Vilnius: Mokslas.
- LKŽ XI 1978 – *Lietuvių kalbos žodynas* 11, Vilnius: Mokslas.
- LKŽ XII 1981 – *Lietuvių kalbos žodynas* 12, Vilnius: Mokslas.
- LKŽ XIX 1999 – *Lietuvių kalbos žodynas* 19, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LKŽ XX 2002 – *Lietuvių kalbos žodynas* 20, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- LLitEnc 2001 – *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- LRKŽ 1971 – Lyberis A. *Lietuvių–rusų kalbų žodynas*, Vilnius: Mintis.
- LRKŽ 1988 – Lyberis A. *Lietuvių–rusų kalbų žodynas*, Vilnius: Mokslas.
- A. MacR VI, VII 1994 – Maceina A. *Raštai* 6, 7, Vilnius: Mintis.
- MairR III₂ 1992 – Maironis. *Raštai* 3 2, Vilnius: Vaga.
- L. Mal, I. GitČ 1989 – Maliuginas L., Gitovič I. *Čechovas*. Vert. J. Vaitkus, Vilnius: Vyturys.
- T. ManIV 1964 – Manas T. *Lota Veimare*. Vert. V. Petrauskas, Vilnius: Vaga.
- H. MelvEK 1987 – Melvilis H. *Enkantados. Kelionė po Europą ir Levantą*. Vert. O. Armalytė, Vilnius: Mintis.
- A. MickLBP 1975 – Mickevičius A. *Lyrika. Baladės. Poemos*, Vilnius: Vaga.
- MistŽ 2000 – *Mokyklinis istorijos žodynas*. Sudarė A. Endzinas, II pat. leid., Vilnius: Bibliion.
- MkslL – *Mokslo Lietuva* (laikraštis).
- NŽA – *Naujasis židinys–Aidai* (žurnalas).
- OD 1984 – Parandovskis J. *Olimpijos diskas*. Vert. D. Urbas, red. A. Gailius, Vilnius: Vaga.
- K. PaustAr 1958 – Paustovskis K. *Aukso rožė*. Vert. E. Murkienė, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- M.–D. PhilTI 2009 – Philippe M.–D. *Trys išmintys*, Vilnius: Agapetos.
- P ir LE I 1978 – *Poetika ir literatūros estetika* 1, Vilnius: Vaga.
- P ir LE II 1989 – *Poetika ir literatūros estetika* 2, Vilnius: Vaga.
- PokAk 1991 – *Pokalbų akiračiai*, Vilnius: Vaga.
- PrRAp 1979 – *Prancūzų romantikų apysakos*. Vert. R. Ramunienė, Vilnius: Vaga.
- RLKŽ II 1967 – *Rusų–lietuvių kalbų žodynas* 2. Paruošė V. Baronas, V. Galinis, red. B. Larinas, J. Macaitis, Vilnius: Mintis.
- RLKŽ III 1984 – *Rusų–lietuvių kalbų žodynas* 3. Sudarė J. Kardelytė, J. Macaitis, A. Mankevičienė, Vilnius: Mokslas.
- RLŽ 1924 – Baronas J. *Rusiškai lietuviškas žodynas*, Kaunas.
- Sant – *Santara* (žurnalas).
- Sav su TV – *Savaitė su TV* (savaitraštis).
- SD 1642 – *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*: Konstantinas Sirvydas. *Dictionarium trium linguarum* [fotografuotinis tekstas], Vilnius, 1979.
- SLL XXIII 2007 – *Senoji Lietuvos literatūra* 23, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- V. ŠeksR VI 1965 – Šekspyras V. *Raštai* 6, Vilnius: Vaga.
- A. ŠliogD ir M 1988 – Šliogeris A. *Daiktai ir menas*, Vilnius: Mintis.
- A. ŠopGIA 1994 – Šopenhaueris A. *Gyvenimo išminties aforizmai*. Vert. A. Tekorius, Vilnius: Pradai.
- ŠRSdv 1969 – Šatrijos Ragana. *Sename dvare*, Vilnius: Vaga.
- TechEnc IV 2010 – *Technikos enciklopedija* 4, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- H. D. TorV 1985 – Toro H. D. *Voldenas, arba gyvenimas miške*. Vert. R. Pavilionis, Vilnius: Vaga.
- Vd – *Veidas* (žurnalas).
- VL – *Valstiečių laikraštis* (laikraštis).
- Vor – *Voruta* (laikraštis).

LITERATŪRA⁹

- AntŽ 1998: *Antikos žodynas*. Vert. R. Kumžienė, A. Tekorius, A. Trakymas, ats. red. D. Staškevičienė, Vilnius.
- Anzenbacher A. 1992: *Filosofijos įvadas*. Vert. A. Degutis, D. Macevičienė, T. Raudeliūnas, T. Sodeika, A. Sverdiolas, G. Žukas, Vilnius: Katalikų pasaulis.
- Būga K. 1959: *Rinktiniai raštai 2*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- G. K. ChestO 1998: Chesterton G. K. *Ortodoksija*. Vert. R. Drazdauskienė, Vilnius: Aidai.
- Dambrauskas A. 1974: Graikų teatras ir Sofoklis. – Sofoklis. *Tragedijos*, Vilnius: Vaga, 295–305.
- Daukantas S. 1976₁: *Raštai 1*, Vilnius: Vaga.
- Daukantas S. 1984: *Vertimai ir sekimai*, Vilnius: Vaga.
- Daukantas S. 1995₁: *Istorija žemaitiška 1*, Vilnius: Vaga.
- EncEdŽ 2007: Jovaiša L. *Enciklopedinis edukologijos žodynas*, Vilnius: Gimtasis žodis.
- EtEt VI 1982: *Etikos etudai 6*, Vilnius: Mintis.
- FilŽ 2002: Halder A. *Filosofijos žodynas*. Vert. A. Tekorius, Vilnius: Alma littera.
- Gaivenis K. 1983: S. Šalkauskio terminologijos teorija. – *Lietuvių kalbotyros klausimai 22*, Vilnius: Mokslas, 128–136.
- GērK 1989: *Gėrio kontūrai*, Vilnius: Mintis.
- GrLŽ 1979: *Graikų–lietuvių kalbų žodynas*. Sudarė R. Mironas, Vilnius.
- GroŽK 1980: *Grožio kontūrai*, Vilnius: Mintis.
- A. GurvVKK 1989: Gurvičius A. *Viduramžių kultūros kategorijos*. Vert. V. Nekrašienė, Vilnius: Mintis.
- Jankauskas S. 1987: Antikinės filosofijos ištakos. – *Problemos 1987* 36.
- Klimavičius J. 1975: Tarptautinių ir lietuviškųjų terminų sinonimija terminografijoje. – *Lietuvių kalbotyros klausimai 16*, Vilnius: Mokslas, 91–123.
- Klimavičius J. 1996: Kuo prasikalto „mūsų kalbininkai“ ir *rinkodara?* – *Gimtoji kalba 8*, 5–8.
- Klimavičius J. 2014: Kazimieras Gaivenis – žmogus ir mokslininkas. – *Terminologija 21*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 218–227.
- Klimavičius J. 2015: Smarkus žemaitis. – *Atsiminimai apie Vytautą Vitkauską*, Vilnius: Lietuvių kalbos draugija, Lietuvių kalbos institutas, 31–51.
- L ir I 1980: *Laikas ir idėjos*, Vilnius: Mintis.
- LKV 1950: *Lietuvių kalbos vadovas. Tartis ir rašyba. Kirčiavimas. Kalbos dalykai. Žodynas*. Sudarė prof. dr. Pr. Skardžius, St. Barzdukas ir J. M. Laurinaitis, [Miunchenas]: Ventos leidykla: Lietuvių tremtinių bendruomenė + Ž: Žodynas, 159–604.
- LoLieŽ 1996: Kuzavinis K. *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- LoLieŽ 2007: Kuzavinis K. *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Nekrašas E. 2004: *Filosofijos įvadas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Piročkinas A. 2000: Jonas Jablonskis – naujų žodžių kūrėjas. – *Gimtasis žodis 10*, 2–6; 11, 14–16; 12, 7–12.
- PsichŽ 1993: *Psichologijos žodynas*. Spec. red. R. Augis ir R. Kočiūnas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- PT 1993: Jovaiša L. *Pedagogikos terminai*, Kaunas: Šviesa.
- RelF 1997: Jacopozi A. *Religijos filosofija*. Vert. R. Šerpytytė, Vilnius: Aidai.
- RelŽ 1991: *Religijotyros žodynas*. Ats. red. A. Rybelis, Vilnius: Mintis.
- Rudaitienė V., Vitkauskas V. 1998: *Vakarų kalbų naujieji skoliniai*, Vilnius: Enciklopedija.
- Schopenhauer A. 1995: *Pasaulis kaip valia ir vaizdinys*. Vert. A. Šliogeris, Vilnius: Pradai.
- SenGr 1995: Kleras Dž. D. *Senovės Graikija*. Vert. N. Skliutaitė, Vilnius: Alma littera.
- SenGrI 1955: Sergejevas V. S. *Senovės Graikijos istorija*. Red. Vyt. Petrauskas, Vilnius: Politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- SenGrK 2007: Dilytė D. *Senovės Graikijos kultūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Sezemanas V. 1970: *Estetika*, Vilnius: Mintis.
- Skardžius P. 1998: Lietuviški tarptautinių žodžių atitikmenys. – *Rinktiniai raštai 3*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 428–507.
- SNŽŽ 1907: *Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynėlis*. Sudarė J. Šlapelis, Tilžė.

⁹ Kai kurios literatūros pozicijos kartu yra ir kalbos duomenų šaltiniai.

- SNŽŽ 1924: Norkus J. *Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynėlis*, Kaunas: „Vaivos“ b-vė.
- STŽŽ 1923: M. ir S. *Svetimų ir tarptautiškų žodžių žodynėlis*, Šiauliai: „Vilties“ dr-ja.
- Stoškus K. 1981: Hedonistinė estetika ir meno rangai. – *Estetinė kultūra* 1, Vilnius: Mintis, 21–74.
- STŽ 1996: *Sporto terminų žodynas*. Parengė S. Stonkus, Kaunas.
- STŽ 2002: *Sporto terminų žodynas*. Parengė S. Stonkus, 2-asis pat. ir pap. leid., Kaunas.
- SWO 1997: *Słownik wyrazów obcych*. Red. E. Sobol, Warszawa.
- ŠalkR II 1991: Šalkauskis S. *Raštai* 2, Vilnius: Mintis.
- TŽŽ 1936: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Sudarė K. Boruta, Pr. Čepėnas, S. Sirutytė-Čepėnienė, redagavo J. Žiugžda, peržiūrėjo Vacl. Biržiška, Pr. Dovydaitis, Kaunas: Spaudos fondas.
- TŽŽ 1951: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Redagavo I. V. Liochinas ir F. N. Petrovas, vertė O. Katinskaitė, Ch. Lemchenas, J. Talmantas, lietuviškąjį leidimą redagavo Ch. Lemchenas, Vilnius.
- TŽŽ 1969: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Redagavo I. Liochinas, S. Lokšina, F. Petrovas (vyr. redaktorius) ir L. Šaumianas, vertė O. Doveikienė, J. Kabelka ir Ch. Lemchenas, lietuviškąjį leidimą redagavo Ch. Lemchenas, Vilnius.
- TŽŽ 1985: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Ats. redaktorius V. Kvietkauskas, Vilnius.
- TŽŽ 2001: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Ats. redaktorius A. Kinderys, Vilnius: Alma littera.
- TŽŽ 2013: *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Alma littera.
- TŽŽ II 2000: V. Vaitkevičiūtė. *Tarptautinių žodžių žodynas*. L-Ž, Vilnius.
- Vladarskienė R. 2015: Skolintų ir lietuviškų ekonomikos terminų konkurencija. – *Terminologija* 22, 98–109.
- VLE VIII 2005: *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 8, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- VLE XVI 2009: *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 16, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- VLE XVII 2010: *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 17, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- VLE XVIII 2010: *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 18, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- VLE XXI 2012: *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 21, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

Gauta 2016–10-17

Jonas Klimavičius

Erfurto g. 56-14

LT-04107 Vilnius, Lietuva